

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет української філології та журналістики
Кафедра української мови

Дипломна робота магістра

з теми: **ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ**

Виконала:
студентка 2 курсу групи FUKr 1-М 18
галузі знань 03 Гуманітарні науки
спеціальності 035 Філологія
(Українська мова і література)
ГОЦКО (Рибух) Наталія Іванівна

Керівник:
Дзюбак Н.М., кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови

Рецензент:
Гудима Н.В., кандидат філологічних наук,
доцент, завідувач кафедри теорії
та методик початкової освіти

Кам'янець-Подільський – 2019 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
....	
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ДИСКУРСУ ЯК ЛІНГВІСТИЧНОГО ЯВИЩА.....	7
1.1 Дискурс як об'єкт лінгвістичних досліджень.....	7
1.2 Підходи до класифікації дискурсів.....	18
РОЗДІЛ 2. АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ.....	30
2.1 Зміст та обсяг поняття «політичний дискурс».....	30
2.2 Диференційні ознаки політичного дискурсу.....	38
РОЗДІЛ 3. МОВНІ ЗАСОБИ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ.....	55
3.1 Особливості лексики політичного дискурсу.....	55
3.2 Синтаксичні засоби політичного мовлення.....	68
ВИСНОВКИ.....	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	87

ВСТУП

Сьогодні популярним об'єктом наукових зацікавлень стала політична комунікація. Дедалі частіше трапляються дослідження, присвячені аналізу та концептуалізації такого поняття, як «політичний дискурс». Проблематика політичної лінгвістики в українській науці досить масштабна та охоплює як загальнотеоретичні питання, так і вивчення окремих аспектів політичної комунікації.

Основи теорії політичного дискурсу були закладені у 50-их роках ХХ століття представниками кембриджської та оксфордської філософських шкіл, які здійснили аналіз лінгвістичного контексту суспільної думки. Теоретичні засади розроблення цієї проблематики закладено в роботах Т. А. ван Дейка, Р. Барта, М. Фуко, Ю. Хабермаса.

У поле зору мовознавців політичний дискурс потрапив у 80-х роках ХХ століття. З'явилася низка наукових розвідок, у яких докладно чи побіжно розглянуто особливості політичної комунікації. Згодом почала розвиватися нова галузь мовознавства – політична лінгвістика. Прихильники цього напрямку досліджували конкретні одиниці в межах політичних текстів (праці: А. М. Баранова [5], Ю. М. Караулова [6], Н. Купіної [46], О. Л. Михалевої [51-52], Н. М. Мухарямова та Л. М. Мухарямової [53], А. П. Чудінова [75], О. І. Шейгал [78] та ін.). Вивченню політичного дискурсу і дискурсології в цілому присвячені наукові праці В. З. Дем'янкова [24], М. В. Китайгородської та М. М. Розанової [38], П. Б. Паршина [59] та ін.

У вітчизняному мовознавстві з'явилися монографії Л. П. Нагорної «Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики» [54]; Н. Кондратенко «Український політичний дискурс: Текстуалізація реальності» [43]; А. Литовченко «Пануючий дискурс і основні політичні міфи сучасної України» [48].

Одним із найбільш розвинених серед напрямів політиколінгвістичних досліджень залишається дискурсивне дослідження комунікативних ролей, ритуалів, стратегій і тактик, що представлено в наукових розвідках О.С

Іссерс [35], Л. І. Стрій [67], Л. В. Завальської [33] та ін. Проте проблема синкретичності мовленнєвих жанрів досі є не достатньо окресленою в українському мовознавстві і потребує більш ґрунтовного і методологічного дослідження.

Актуальність дослідження політичного дискурсу продиктована, по-перше, специфікою об'єкта дослідження, бо об'єктивно існує потреба в науковому обґрунтуванні такого феномена, хоча й досі не існує узгодженості щодо розуміння політичного дискурсу представниками різних наук. Інтерес до вивчення політичного дискурсу виявляють представники різних професій і різних наукових галузей. Події, які відбуваються в українському політичному просторі, де діє система механізмів та технологій політичного спілкування, які здійснюють вплив на політичну реальність України, не можна не вивчати та не аналізувати, щоб запобігти можливим спробам маніпуляцій суспільною свідомістю під час здійснення політичної комунікації.

Дипломна робота магістра пов'язана з науковою темою кафедри української мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка «Дослідження сучасного стану стилістичної системи української мови як національної». У вузькому плані ця тема ґрунтується на сучасних підходах до вивчення політичного дискурсу з позиції породження, реалізації та інтерпретації повідомлення, що визначають комунікативно-прагматичні наміри мовця-автора, а також використання засобів, що дозволяють реалізувати мету політичної комунікації.

Мета дипломної роботи – виявити й описати лінгвістичні особливості політичного дискурсу.

Для реалізації мети дослідження необхідно було розв'язати такі **завдання**:

- 1) розкрити зміст поняття «дискурс»;
- 2) проаналізувати сучасні підходи до класифікації дискурсів;
- 3) визначити обсяг і зміст поняття «політичний дискурс»;
- 4) з'ясувати основні аспекти дослідження політичного мовлення;

- 5) виявити й описати диференційні ознаки політичного дискурсу;
- 6) проаналізувати й описати вербальні засоби політичної комунікації на лексичному та синтаксичному рівнях;
- 7) з'ясувати комунікативно-прагматичне навантаження лексичних та синтаксичних засобів політичної комунікації.

Об'єктом дослідження є політичний дискурс, що репрезентує мовлення Українського політикуму.

Предмет дослідження – лексичні та синтаксичні засоби політичного мовлення.

Методи дослідження. У дипломній роботі як основний використано метод контент-аналізу, що дозволив виявити якісно-кількісні екстра- та інтралінгвістичні показники політичного мовлення, чітко дотримуватись процедури лінгвістичного аналізу, на основі логічної інтерпретації результатів квантифікаційної обробки текстів політичного мовлення зробити об'єктивні висновки. Для аналізу вербальних знаків як засобів формування політичного дискурсу використано функціональний і структурно-семантичний методи, які дозволили детально розібратись у співвідношенні комунікативно-прагматичного навантаження та мовної семантики вербальних засобів, їх репрезентації в політичному мовленні.

Матеріалом дослідження слугували стенограми пленарних засідань Верховної Ради України, передвиборчі програми кандидатів у народні депутати, а також кандидатів на посаду Президента України, публічні виступи українських політиків.

Елементами наукової новизни магістерської роботи є системне дослідження політичного дискурсу, зокрема його диференційний ознак, функцій, а також мовних засобів, що допомагають реалізувати комунікативно-прагматичну мету того чи того жанру політичної комунікації. Новизна дослідження полягає також у розширенні наукового уявлення про роль лексичних та синтаксичних засобів політичного мовлення при реалізуванні стратегії маніпулятивного впливу на адресата.

Практичне значення роботи полягає у можливості впровадження результатів дослідження в програми навчальних дисциплін, зокрема: лексикології та синтаксису сучасної української мови, української мови у засобах масової комунікації, стилістики, культури мови, комунікативної лінгвістики, основ лінгвістичної прагматики для студентів спеціальностей 014 Середня освіта (Українська мова і література) та 035 Філологія (Українська мова і література); матеріали дослідження можуть бути використані в спецкурсах і семінарах на філологічних факультетах, для написання курсових і дипломних робіт студентами закладів вищої освіти.

Апробація роботи. Основні положення магістерської роботи були висвітлені на Науковій конференції студентів та магістрантів (Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, квітень 2018 року); Науковій конференції студентів та магістрантів (Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, квітень 2019 року); Всеукраїнській науковій інтернет-конференції «Вербальні культурні коди сучасної української мови» (Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 9 листопада 2018 року); Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів та молодих учених «Дискурс у колі антропоцентричних наук: загальнолінгвістичні та прикладні аспекти» (Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, 28 березня 2019 р.).

Обсяг і структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Основний текст викладено на 86 сторінках, загальний обсяг роботи – 92 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ДИСКУРСУ ЯК ЛІНГВІСТИЧНОГО ЯВИЩА

1.1 Дискурс як об'єкт лінгвістичних досліджень

Проблема визначення і опису наукового поняття «дискурс» набула широкого розвитку в сучасній вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці. Якщо спочатку дослідників цікавили суто теоретичні засади дискурсу, то згодом у поле наукового зору потрапили його міждисциплінарні аспекти, комунікативно-прагмалінгвістичні характеристики, методи і прийоми дискурс-аналізу тощо.

На початку наукового використання поняття «дискурс» тривалий час ототожнювали з поняттям тексту, що відбито у «Новому словнику іншомовних слів»: «дискурс (французьке *discourse* від латинського *discursus* - роздум) – мова, текст, як об'єкт лінгвістичного вивчення» [55, с.197].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови слово «дискурс» потрактовано як «розмова, словесна розправа» [18, с. 299].

Вільний тлумачний словник містить низку визначень слова «дiскурс, -у, чол.», зокрема:

1) спосiб (чи умови) мовлення у поєднаннi зi змiстом висловлюваного: *Вивчення мови як iнструменту соцiальної влади знайшло своє втілення в аналізі політичного дискурсу, який розглядають як складову частину відповідної суспільної практики* (Науковий вісник ВНУ ім. Лесі Українки, 2009, № 5); — *Та ж той, що лигався був з Явдохю, — надто неполітично сказала Гапка, зовсім не дбаючи про закони розумного дискурсу* (Валерій Шевчук «Срібне молоко», 2002);

2) спосiб мовлення, мова: *Це вже навіть не радянський дискурс — у тому бодай синтаксис зберігався!* (Оксана Забужко «Let my people go», 2005);

3) акт мовлення чи текст у контексті ситуації висловлювання: *Юрко в аналогічній ситуації репетує дико «Банзай!», відтак заходиться фальцетом перераховувати всі знайомі мати рідної й нерідної мови, скінчаючи свій дискурс вже аж по вилізання з води* (Ірена Карпа «Стоянка Amor Fati», 2003);

4) сукупність усіх усних чи письмових обговорень певної теми: *Дружина сказала, що введе у дисертацію дискурс новітніх реценцій Гоголя в аспекті деградації культурного коду* (Ліна Костенко «Записки українського самашедшого», 2010).

У сучасному мовознавстві поняття «дискурс» має багато вимірів.

З позиції прагмалінгвістики дискурс являє собою «інтерактивну діяльність учасників спілкування, обмін інформацією, вплив один на одного, використання різних комунікативних стратегій, їх вербальне і невербальне втілення в практиці спілкування» [2, с.136].

Функціональний підхід передбачає обумовленість аналізу функцій дискурсу з вивченням функцій мови в широкому соціокультурному контексті.

Мовно-стилістичний аналіз дискурсу розмежовує писемну і усну мову в їх жанрових різновидах, виділяє сфери спілкування, вивчає характеристики функціональних стилів.

Дискурс з позицій структурно-орієнтованої лінгвістики розуміють як мову вище рівня словосполучення або речення.

Вивчення дискурсу з точки зору лінгвокультурології визначає формульні моделі етикету і мовленнєвої поведінки в цілому і встановлює специфіку спілкування в рамках певного етносу [16].

Соціолінгвістичний підхід до дослідження дискурсу передбачає аналіз умов спілкування в широкому соціокультурному контексті та аналіз учасників спілкування як представників різних соціальних груп.

Зацікавленість до дискурсу як когнітивно-семантичного явища виникла зовсім недавно. В рамках організованого чи спонтанного дискурсу будь-яка комунікативна дія являє собою реалізацію тих чи інших комунікативно-

когнітивних структур. Фреймові моделі, що містять інформацію соціокультурного характеру є такими когнітивними структурами. Фрейм є один із способів подання стереотипної ситуації, яка містить інформацію різних видів. Відомий голландський лінгвіст Т. А. ван Дейк [23] вводить термін «фрейм» у зв'язку з організацією «загального знання» в концептуальні системи. При цьому під фреймом розуміє одиницю, що організована навколо якогось концепту та містять типову, основну і потенційно можливу інформацію, яка пов'язана з тим чи тим концептом.

Сьогодні в умовах наявності багатогалузевої лінгвістики неможливо надати перевагу якомусь одному із підходів до дискурсу. Для адекватного вивчення цього багатоаспектного поняття потрібно інтегрувати низку підходів. Тому усі згадані аспекти тлумачення і наукового опису поняття «дискурс» взаємопов'язані. Різні методики і напрямки аналізу дискурсу дають пояснення існування великої кількості визначень даного поняття.

Уперше термін «дискурс» з'явився у науковому обігу в зарубіжному мовознавстві. У 1950-х роках американський лінгвіст З. С. Харріс почав розробляти методологію дискурсивного аналізу, заснованого на теорії інформації. Цим терміном дослідник позначав зв'язний текст.

В зарубіжних дослідженнях лінгвістичне розуміння дискурсу неоднозначне. Так, наприклад, науковець П. Серіо подає вісім значень терміна «дискурс»: 1) еквівалент поняття «мова», тобто будь-яке конкретне висловлювання; 2) одиниця, що перевершує фразу за розмірами; 3) вплив висловлювання на слухача з урахуванням ситуації висловлювання (в рамках прагматики); 4) бесіда як головний тип висловлювання; 5) вживання одиниць мови та їх мовна актуалізація; 6) ідеологічно або соціально обмежений тип висловлювання, (наприклад, *адміністративний дискурс*); 7) теоретична модель, призначена для дослідження умов конструювання тексту [64].

Нідерландський лінгвіст Т. А. ван Дейк оперує двома визначеннями дискурсу. На його думку, у широкому розумінні дискурс – це комплексна комунікативна подія (мовленнєва чи письмова), яка характеризується

вербальними і невербальними складниками, відбувається між мовцем та слухачем (спостерігачем) в конкретному часовому, просторовому та іншому контексті. У вузькому розумінні трактував дискурс як усний чи писемний текст з урахуванням лише вербальної його складової, тобто як завершений чи такий, що продовжує формуватися продукт комунікативної дії, його усний чи письмовий результат, який інтерпретують реципієнти [23, с. 67-80].

Підкреслюючи взаємодію функції і форми, Д. Шіфрін дає визначення дискурсу як висловлювання. На його думку, дискурс є не просто набір ізольованих одиниць мовної структури «вищий за речення», а цілісна сукупність контекстуалізованих, функціонально організованих одиниць вживання мови [83]. На нашу думку, таке визначення досліджуваного поняття значно викривлює його розуміння, оскільки висловлювання – це мінімальна одиниця мовлення, що на формально-синтаксичному рівні співвідноситься з реченням, тобто передає завершену думку. Речення є основною одиницею синтаксису, однак не може співвідноситись з поняттям дискурсу, що характеризується як мовленнєвий потік, організований за відповідними законами і правилами комунікації, характеризується стратегіями і тактиками мовленнєвої поведінки учасників комунікативного акту й переслідує їхню комунікативно-прагматичну мету (цілі).

Особливий інтерес викликають положення М. Л. Макарова, який визначає дискурс з точки зору формальної, функціональної та ситуативної інтерпретації. Встановлення кореляції «текст і речення – «дискурс і висловлювання» є більш вузьким розумінням дискурсу. Увага дослідників концентрується на контекст як ознаку дискурсу на протиставлення того, що сказано, і того, що малося на увазі, а, значить, на ситуацію спілкування [49].

Значний внесок у теорію дискурсу зробила Н. Д. Арутюнова. Дослідниця тлумачить дискурс як мовлення, цілеспрямовану та соціальну дію.

У лінгвістичному аспекті вона визначає дискурс як основу прагматичної взаємодії людей у побутовому, соціальному та професійному середовищах, яка характеризується лінгвістичними

(вербальними) та екстралінгвістичними (прагматичними, соціокультурними, психологічними) та іншими чинниками [2, с. 136-137].

Науково обґрунтовано розмежовує поняття «дискурс» і «текст» А. І. Варшавська. Мовознавиця вводить поняття дискурсу-тексту і дає трактування дискурсу як процесу «мовного мислення», а тексту – як результату чи продукту цього процесу [16]. Підґрунтям для її спостережень слугували наукові висновки Т. А. ван Дейка, який свого часу відзначив, що «дискурс» – це актуально виголошений текст, а «текст» – абстрактна граматична структура вимовленого. «Дискурс» – це поняття, що стосується актуальної мовленнєвої дії, тоді як «текст» – це поняття, що стосується системи мови. Текст – це абстрактний теоретичний конструкт, що реалізується в дискурсі [23].

В. В. Богданов розглядає мову і текст як два аспекти дискурсу. Текстовому перекодуванню піддається не всяка мова і можна «озвучити» не будь-який текст. Ось чому в його теорії широке розуміння дискурсу потрактовано як все, що говориться і пишеться, тобто, як мовна діяльність, що є в той же час і мовним матеріалом у будь-якій його презентації – вербальній (звуковій) чи невербальній (схематичній). У свою чергу вузьке розуміння цього поняття зорієнтовано на «мовний матеріал, що зафіксований на тому чи іншому матеріальному носії з допомогою письма» [15]. А отже, терміни «мова» і «текст» науковець використовує як видові по відношенню до об'єднуючого їх родового терміна «дискурс».

У європейській лінгвістиці в 70-х роках була зроблена спроба диференціювати взаємозамінні на той час поняття тексту і дискурсу, включаючи категорію «ситуація». Дослідники стали визначати дискурс як математичну суму понять «текст» і «ситуація», а текст, відповідно, як різницю дискурсу і ситуації.

Згодом теоретики функціональної лінгвістики замінили поняття ситуації поняттям контексту. Як наслідок, до складників дискурсу почали відносити текст і контекст, при цьому по-різному трактувати характер їх

співвіднесеності. І. Є. Фролова та Е. С. Азнаурова контекст розглядають як комплекс зовнішніх умов комунікації, які наявні у свідомості мовця в момент здійснення мовленнєвого акту [1; 73]. М.Л. Макаров тлумачить цей об'єкт як нелінійне середовище, де мовленнєвий продукт функціонує як система, пристосовуючись до зовнішніх чинників та активно впливаючи на них [49, с. 58].

З цієї позиції дискурсивний контекст постає феноменологічною конструкцією та має трирівневу сутність: метаконтекст – контекст думки та знання, що визначає концептуальну сферу, в межах якої мовець мислить і яка відображає світобачення та світосприйняття певного соціуму; макроконтекст – різноманітний соціокультурний контекст, який визначає мовця як представника певного соціуму та відповідної субкультури; мікроконтекст – міжособистісний контекст, який характеризує мовця як конкретну мовну особистість, яка втілює свою комунікативну інтенцію у конкретному комунікативному акті.

Т. ван Дейк розмежовує зовнішній та внутрішній контексти дискурсу, які розглядає як дві сторони одного феномена, оскільки чинники зовнішнього контексту можуть мати вплив на комунікативну ситуацію, лише ставши частиною внутрішнього контексту [23, с. 54]. Зовнішній контекст дискурсу спрямований на комунікативну ситуацію загалом, включаючи широке різноманіття етнографічних, соціальних, культурних та мовних складових, в той час як внутрішній контекст постає ментальним відтворенням зовнішнього та містить вірування, знання, уявлення, наміри відносно комунікантів, культурної ситуації, статусно-рольових характеристик учасників, стилю, предмета та регістру спілкування, рівня формальності тощо [23, с. 150].

У структурі контексту виділяють загально-контекстні та контекстно-ситуаційні чинники. До загально-контекстних відносять відносно сталі чинники, що визначають загальний фон спілкування (певну історичну добу, культуру, соціум) і формують сукупний фонд знань, уявлень

лінгвокультурної спільноти у визначений історичний період, включно зі знаннями мовних і мовленнєвих правил та норм. До контекстно-ситуаційних належать змінні умови спілкування, психологічний стан індивідів та попередні мовленнєві дії, що свідчать про динамічність їх характеру.

Окремі лінгвісти, на противагу тексту, трактують дискурс як інтерактивний спосіб мовленнєвої взаємодії, який належить одному автору. Це зближує дане протиставлення з традиційною опозицією монолог – діалог. Останнє розмежування є умовним, бо навіть монолог частково є діалогічний, бо завжди звернений до гіпотетичного чи реального адресата.

Текст постає не лише лінгвістичним, але й екстралінгвістичним явищем, пов'язаним з навколишньою дійсністю відносинами двоспрямованої залежності. Текст визначають як матеріальну форму комунікативної ситуації, продукт інтерактивної діяльності адресанта та адресата, у сукупності їх компетенції, стратегій породження та сприйняття тексту, ефективності комунікації тощо [9, с. 62].

Категорії дискурсу та категорії тексту схожі, оскільки текст є результатом дискурсу, складником комунікативного процесу, що призводить до створення єдиної структури – тексту. Саме тому категорії дискурсу поширюються і на категорії тексту-результату, і на такі, що характеризують дискурс-процес [8, с. 258]. Категорії дискурсу і тексту інтегровані одна в одну. Саме це і ускладнює їх протиставлення. Умовно виділяють категорії, більш властиві тексту як результату дискурсивного процесу – когезія, когерентність, прийнятність, інформативність, інтенційність, адресатність, ситуативність, інтертекстуальність тощо та категорії дискурсу як процесу – інтердискурсивність, метакомунікативність, зміна ролей, комунікативні принципи [11, с. 109].

Так, комунікативний підхід до вивчення тексту базується на аналізі комунікативної ситуації як важливого смислоутворюючого компоненту тексту.

З метою дослідження комунікативної ситуації виділяють такі категорії:

- учасники спілкування (статусно-рольові, ситуативно-комунікативні характеристики);
- умови спілкування (пресупозиція, сфера спілкування, хронотоп, комунікативне оточення);
- організація спілкування (мотиви, цілі і стратегії, розгортання та членування, контроль спілкування та варіативність комунікативних засобів);
- спосіб спілкування (канал і режим, тональність, стиль і жанр спілкування) [37, с. 200].

Враховуючи внутрішньо та зовнішньотекстові характеристики мовлення В. І. Карасик виділяє такі категорії дискурсу:

- конститутивні, що дозволяють відрізнити текст від нетексту (відносна оформленість, тематичність, стилістична і структурна єдність, відносна смислова завершеність);
- жанрово-стилістичні, що характеризують текст в плані його відповідності функціональним різновидам мовлення (стильова приналежність, жанровий канон, клішованість, ступінь ампліфікації/компресії);
- семантико-прагматичні (змістовні), що розкривають смисл тексту (адресованість, образ автора, інформативність, модальність, інтерпретованість, інтертекстуальна орієнтація);
- формально-структурні, що визначають спосіб організації тексту (композиція, членованість, когезія).

Конститутивні категорії дискурсу витікають з теорії комунікативних постулатів. Якщо спілкування здійснюється у відповідності з мотивами і інтенціями його учасників, правилами спілкування в даному соціумі, то дані характеристики залишаються непомітними, проявляючись лише при порушенні у ході комунікативного акту, що продукує відхилення від комунікативної мети чи комунікативний збій.

Жанрово-стилістичні категорії дозволяють віднести текст до відповідної сфери спілкування на основі уявлень про норми і правила

спілкування, умови доречності, типів комунікативної поведінки тощо. Принциповим є тип комунікативної ситуації, оскільки для здійснення природного спілкування у свідомості комунікантів мають бути ідеалізовані моделі оцінюваних дискурсивних подій, тобто концепти відповідного дискурсу, його типів і жанрів [36, с. 202].

З позиції стосунків між учасниками комунікації суттєвим є протиставлення особистісно-орієнтованого і статусно-орієнтованого спілкування. Особистісно-орієнтоване спілкування спрямоване на відомого співрозмовника з метою не лише передачі певної інформації, але й здійснення впливу на нього. При статусно-орієнтованому спілкуванні комуніканти реалізують себе лише у визначеному наборі рольових характеристик, виступаючи представниками певних соціальних груп (керівник і підлеглий, вчитель і учень, журналіст і читач тощо). З огляду на це, правомірним є виділення наступного критерію – системи суспільних інститутів соціуму. Так, системоутворюючою ознакою інституційного дискурсу є статусна, представницька функція мовця, а сам інституційний дискурс – спеціалізований клішований різновид спілкування між людьми, які можуть не знати одне одного, проте повинні спілкуватися у відповідності з нормами даного соціуму, що відображають культурні та етнічні цінності соціуму у цілому, а також цінності певної суспільної групи.

У межах семантико-прагматичних категорій та з врахуванням діалогічності спілкування важливою текстовою категорією виступає адресність, мовлення, що враховує «фактор адресата». Тут на перший план виходить категорія інтерпретованості, що проявляється в точності, ясності, глибині та експлікативності/імплікативності тексту [36, с. 206].

Формально-структурні категорії тексту нерозривно пов'язані з семантико-прагматичними та жанрово-стилістичними, оскільки допомагають встановити змістовні характеристики тексту.

А отже, дискурс є соціально зумовленим процесом використання мови, засобом, що відтворює соціально-дискурсивні практики. Аналіз дискурсу

базується на вивченні його категорій та складників. Складниками дискурсу виступають контекст та текст.

Контекст має тривірневу структуру, яка включає мета-, макро- та мікроконтексти, що постулюють до концептуальної сфери, в межах якої мовець мислить, визначають його як представника певного соціуму та характеризують як конкретну мовну особистість.

Текст як складова дискурсу є екстралінгвістичний явищем, пов'язаним з оточуючою дійсністю. Оскільки текст розглядають як результат дискурсу, його категорії тісно пов'язані з категоріями дискурсу, що й ускладнює їх розмежування.

Визнавши відмінність понять «текст» і «дискурс» доцільно розрізнити категорії, більш властиві тексту як результату дискурсу і категорії, більш властиві дискурсу як процесу. Так, з огляду на внутрішні та зовнішні характеристики мовлення дискурс характеризують за допомогою конститутивних, жанрово-стилістичних, семантико-прагматичних та формально-структурних категорій. Дані категорії взаємопов'язані, що дозволяє розглянути змістовні характеристики дискурсу та глибше зрозуміти його суть як лінгвістичного поняття.

Найбільш широко поняття дискурсу описала Т. А. Ширяєва. Дослідниця пропонує розглядати сутність поняття дискурсу на основі мети, завдань та методів його дослідження. Її теорія враховує сім основних аспектів аналізованого поняття: власне лінгвістичного, семіотичного, діалогічного, соціального, ідеального, діяльнісно-комунікативного та когнітивного. Досягненням Т. А. Ширяєвої є чітке розмежування понять тексту та дискурсу. Останній вона визначає як складний феномен, матеріалізований продукт мовно-мисленнєвої діяльності, результатом якого є текст [79, с. 18].

В українському мовознавстві дискурс (фр. *discours* – промова, виступ) розуміють як:

1) зв'язане мовлення в конкретних соціокультурних, психологічних умовах. У такому аспекті дискурс відбиває ситуацію безпосередньої мовної діяльності з урахуванням форм спілкування, поведінки, міміки, жестів мовця;

2) текст разом з умовами його творення і сприймання, динамічний контекст культури, в якому здійснюється прочитання тексту та його вплив на свідомість читача.

У лінгвокомунікативному аспекті Ф. С. Бацевич трактує дискурс, як:

1) «тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається в межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників;

2) «синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних тощо) чинників, які визначаються конкретним колом «форм життя», залежних від тематики спілкування, має своїм результатом формування різноманітних мовленнєвих жанрів» [11, с. 138].

У філософії мови поняття дискурсу безпосередньо пов'язують з комунікативною дією і трактують з низки позицій:

1) як спосіб діалогічно-аргументованої перевірки спірних домагань значущості стверджувальних і нормативних висловлень (комунікативних дій) з метою досягнення універсального консенсусу між його учасниками;

2) як інтерсуб'єктивний процес аргументованого порозуміння за допомогою засобів мови, коли визначається лише обґрунтування і пошук розумного консенсусу [12, с. 148].

Аналіз теоретичних робіт з проблематики дискурсу дає підстави стверджувати, що в загальному розумінні дискурс – це сукупність мовленнєво-мисленнєвих дій комунікантів, пов'язаних з сприйманням, осмисленням і відтворенням світу мовцем-адресантом й інтерпретацією його мовної картини світу адресатом. Поняття дискурсу тісно пов'язане з поняттям тексту. Під текстом в сучасній лінгвістиці розуміють абстрактну, формальну конструкцію, а під дискурсом – різні види її актуалізації, які

розглядаються з точки зору ментальних процесів у зв'язку з екстралінгвістичними чинниками.

У нашому дослідженні дискурс в широкому розумінні будемо вивчати як мовленнєву діяльність, складне комунікативне явище, складниками якого є комунікативна ситуація, текст, контекст, процеси породження, передавання та сприйняття повідомлення, а також результат спілкування. У вузькому значенні дискурс – це зв'язна послідовність мовних одиниць, яка створена мовцем для слухача в певний час, з певною метою та в певному місці.

1.2 Підходи до класифікації дискурсів

При вивченні дискурсу нагальним є питання систематизації, що передбачає розрізнення і розмежування типів, а також різновидів дискурсу. Кожен тип дискурсу визначається набором критеріїв, дотримання яких є необхідним для його функціонування в конкретній комунікативній ситуації, галузі соціального життя людини чи суспільства.

Основним завданням при дослідженні типів дискурсу є опис чинників, найбільш типових або бажаних для дискурсу конкретного виду. Існують різні підходи класифікації дискурсу, що ґрунтуються на різних аспектах дослідження дискурсу. Основним критерієм розмежування в галузі типології мовлення є протиставлення усного та письмового видів мовлення. Багато вчених схильні виділяти усний та письмовий дискурс. Цей вид розрізнення асоціюється з методом комунікативної транзакції: акустичний канал – усний дискурс, візуальний канал – письмовий дискурс.

Усний дискурс є продуктом мовленнєвої діяльності, яка включає здійснення мовленнєвих висловлювань у звуковій формі (говоріння) та розуміння сприйнятого на слух мовлення (сприйняття). Характерними рисами усного дискурсу є переважна спонтанність (непідготовленість), однак можливий і підготовлений варіант, коли комунікант озвучує заздалегідь підготовлений текст (публічний виступ, промова, звернення, лекція тощо). Для усного дискурсу типовий надлишок інформації, що є наслідком повторів,

пояснень, уточнень для кращого розуміння. Використання вербальних та невербальних компонентів (серед останніх чільне місце посідає ситуація спілкування) дає підстави розрізняти вербальний, невербальний та змішаний типи усного дискурсу. Типовою рисою усного дискурсу є економія висловлень (те, що очевидно із ситуації спілкування, не вербалізується творцями усного дискурсу). Усний дискурс може реалізуватись у монологічній, діалогічній чи полілогічній формах. Деякі дослідники до монологічного усного дискурсу відносять і внутрішнє мовлення.

Письмовий дискурс реалізується у вигляді графічних знаків (писемних чи друкованих), що сприяють закріпленню інформації на носії (папері, екрані тощо). Цей різновид дискурсу більш регламентований та унормований. Якщо усний дискурс переважно ситуативно зумовлений (інколи достатньо півслова для того, щоб зрозуміти свого співрозмовника), то письмовий вимагає систематичного, логічно пов'язаного викладу. В письмовому мовленні все має бути зрозумілим виключно з його власного смислового змісту, з його контексту.

Письмовий дискурс вимагає особливої продуманості, плановості, усвідомленості. В умовах усного спілкування співрозмовник певною мірою допомагає регулювати мовлення. Безпосередній контакт зі співрозмовником в розмові швидко виявляє непорозуміння. В письмовому мовленні безпосереднє регулювання мовлення того, хто говорить з боку співрозмовника або слухача відсутнє. Той, хто пише, повинен самостійно визначити побудову свого мовлення так, щоб воно було зрозумілим для читача.

А отже, протиставлення усного та письмового дискурсів ґрунтується на протиставленні усного і писемного мовлення, тобто способу реалізації дискурсу, і відбиває загальні риси цих типів мовлення.

З огляду на ситуацію спілкування розрізняють офіційний та неофіційний дискурс. Мова офіційного спілкування використовується в офіційних ситуаціях. Вона характеризується більш граматично правильними,

складними і повними реченнями, відбором лексичних засобів та етикетністю, тоді як неофіційний дискурс не завжди унормований з точки зору мови та комунікативного етикету.

З огляду на канал комунікації та тип спілкування (безпосереднє / опосередковане), носії інформації виділяють такі різновиди сучасного дискурсу як друкований дискурс, радіопередача, телефонна розмова, спілкування за допомогою автовідповідача чи пейджера, листування електронною поштою. Всі різновиди дискурсу мають свої особливості. Науковці в галузі сучасного дискурсивного аналізу активно займаються їх дослідженням та описом.

В. І. Карасик виділяє два особливих типи дискурсу: персональний (особистісно-орієнтований) та інституціональний (статусно-орієнтований) дискурс. Мовець у першому випадку виступає як особистість зі своїм багатим внутрішнім світом, а в другому випадку – як представник тієї чи тієї соціальної групи. Персональний дискурс відбиває два типи спілкування: побутове і буттєве спілкування. Специфіка побутового спілкування детально відображена у дослідженнях розмовної мови. Спілкування у буттєвому дискурсі переважно монологічне та представлене жанрами художньої літератури. Інституційний дискурс являє собою спілкування в заданих межах статусно-рольових відносин і виділяється на підставі двох ознак: цілі та учасники спілкування [37].

Особистісно орієнтовану модель дискурсу з багатьма аспектами побудував С.А. Сухих. На думку дослідника, типи дискурсу виступають як комунікативно-прагматичні зразки мовленнєвої поведінки, які протікають у певній соціальній сфері. Останні характеризуються набором деяких взаємообумовлених змінних. До них відносить: ситуативний контекст (дистанція спілкування, час і місце мовленнєвої події), ступінь знайомства співрозмовників, соціальні норми, соціальні відносини і ролі співучасників, рівень формальності, склад учасників комунікації та ін. [68].

Цікавими, на нашу думку, є спостереження М. Л. Макарова. Науковець переконаний, що когнітивні структури, які регулюють комунікативну дію, як правило, побудовані у вигляді сценаріїв, які відображають взаємодію учасників комунікації. Темою такого сценарію взаємодії є сам тип спілкування чи взаємодії, тобто тип дискурсу [49].

У закордонній дискурсивній теорії запропонували визначати типологію дискурсів за лексичними та граматичними засобами. Саме вони, на думку дослідників, є визначниками таких характеристик дискурсу, як тема, стиль та структура знань – всередині яких адресант інтерпретує дискурс. Відповідно до цієї теорії вони розрізняють такі типи дискурсу: складений – тип дискурсу, що містить частини, які належать двом чи більше видам дискурсу; експозитарний дискурс (описовий) пояснює чи описує тему; гортативний (переконувачий) – є спробою переконати адресанта виконати певні вказівки, які подаються в дискурсі; розповідний – дискурс, що є переліком подій, зазвичай в минулому, і використовує дієслова у мовленні, жестах та діях для опису ряду подій, які є взаємонезалежними та зазвичай зосереджується на одному чи декількох виконавцях цієї дії; процедурний – використовується для того аби пояснити адресанту як робити те, чи інше; репаративний (влучний) дискурс використовується для викладку набору мовленнєвих сюжетів; приклади: інструктування, юридичні справи, розмови на високих тонах, або ті, які маєть дуже насичений характер (як і репаративний так і розповідний дискурси належать до діалогічного типу). На нашу думку, такий підхід перш за все відбиває мету ініціатора розмови, а мовні засоби тут виконують вторинну функцію.

Пізніше дослідники теорії комунікації описували відмінності між різновидами дискурсу за допомогою поняття жанру. Визнання дискурсу найважливішою категорією міжособистісного спілкування спричинило виникнення в комунікативній лінгвістиці проблеми базової одиниці комунікації, яка б об'єднувала різноманітні акти мовлення. Такою одиницею можна вважати мовленнєвий жанр.

У теорії літератури жанр – це «історично сформований тип художнього твору, який синтезує характерні особливості змісту й форми певного виду творів, має відносно сталу композиційну будову, яка постійно розвивається та збагачується» [22, с. 251-252]. Саме визначення жанру налаштовує реципієнта (читача чи слухача) на певний зміст. Це поняття традиційно використовується в літературознавстві для розрізнення таких видів літературних творів, як, наприклад, епопея, новела, есе, повість, роман, медитація, ода, трагедія, водевіль тощо. Але існує більш широке розуміння терміна «мовленнєвий жанр», що поширюється не тільки на літературні, але й на інші твори.

Проблему жанрів мовлення порушив видатний філолог і філософ М. М. Бахтін у монографії «Проблема мовленнєвих жанрів», де наголошував на тому, що «людське мовлення виливається у певні готові форми, іноді штамповані й шаблонні, іноді більш гнучкі, пластичні й творчі» [8, с. 271]. Науковець пов'язує сутність і природу мовленнєвих жанрів з висловленням, яке трактує ширше, ніж речення.

За М. Бахтіним, висловлення має три базові ознаки: 1) визначається зміною суб'єктів мовлення у процесах комунікації, тобто має межі; 2) йому властива завершеність, що зумовлена: предметно смисловою вичерпаністю, мовленнєвим задумом мовця, типовими композиційно жанровими формами завершення; 3) висловленню характерний діалогізм, тобто його відношення до адресанта та адресата мовлення [8, с. 258-296].

М. М. Бахтін вважав мовленнєвий жанр універсальною одиницею мовлення, типовою формою висловлень, зокрема «Кожне окреме висловлення, звичайно, індивідуальне, але кожна сфера використання мови виробляє свої відносно стійкі типи таких висловлень, які ми й називаємо мовленнєвими жанрами» [8, с. 250]. Вони відповідають типовим темам міжособистісного спілкування, мають певне стильове оформлення.

Сьогодні поняття жанру використовують у дискурсному аналізі досить широко. Вичерпної класифікації жанрів не існує, але як приклади можна

назвати побутовий діалог (розмову), оповідання (наратив), інтерв'ю, репортаж, доповідь, політичний виступ, проповідь, вірш, роман.

Поняття дискурсу використовують на позначення того чи того типу мовлення, наприклад, «дискурс новин», «політичний дискурс», «науковий дискурс». У цьому випадку лінгвісти розглядають дискурс як певний жанр. Жанрово-стилістичні ознаки дискурсу дозволяють адресату віднести той чи той текст до певної галузі спілкування на підставі певних уявлень про норми та правила спілкування, про умови доречності, про типи комунікативної поведінки; диктумний (подійний) зміст (набір актантів, їх відношення, тимчасова перспектива й оцінка події), мовне втілення мовленнєвого жанру.

Саме в цьому аспекті типологію дискурсів визначив Г. Г. Почепцов. Він виокремлює теле- і радіодискурси, газетний, театральний, кінодискурс, літературний дискурс, дискурс у сфері публік релейшнз (ПР), рекламний дискурс, політичний, релігійний (фідеїстичний) дискурси [62].

Теле- і радіодискурс. Передбачає невимушеність, неофіційність. Автори теле- і радіопередач створюють знаковий образ живого мовлення. Мовець (диктор) і слухач (глядач) перебувають у різних точках простору і часу, не можуть коригувати мовлене і почуте (наприклад, перепитати). Темп подавання (відбору) інформації не залежить від слухача (глядача). Статус мовця — офіційний, слухача (глядача) — неофіційний. Теледискурс поєднує слово і зображення, що є особливим семіотичним «синтаксисом» зі складними правилами.

Газетний дискурс. У ньому існує розрив у просторі й часі для автора та читача. На відміну від усної комунікації, він розлогіший, повніший, аргументованіший. Оскільки має писемну (друковану) форму, то відбір слів, конструкцій відбувається за законами писемного (друкованого) спілкування. Значну увагу приділяють не лише змісту, а й формі викладу. Словниковий запас газетного дискурсу приблизно 20 тис. (розмовного — 2—3 тис.) номінативних одиниць. Цей вид дискурсу передбачає колективну працю (редактори, коректори впливають на його формування), а тому

індивідуальний стиль адресанта значно нівелюється. Він ґрунтується на двох моделях подачі змісту — фактичній (головним є виклад факту) і авторській (факт слугує лише приводом для викладу авторського погляду на подію). У західній масовій комунікації на першому місці фактична модель, у вітчизняній — авторська. Газетний (як і теле- і радіо) дискурс має потенційну небезпеку маніпуляції людською свідомістю. Виникає проблема патогенного (який завдає шкоди) тексту.

Театральний дискурс. Театральні знаки символічні. Театральна комунікація дуже умовна: актори вдають, що не бачать глядачів; глядачі не можуть втручатися в дію (за деякими винятками); світ акторів і глядачів віддалений; на сцені мають місце не дії, а знаки дій. У театральному дискурсі спрацьовує кілька знакових систем: декорації, одяг, освітлення. Усе це має символічний характер («Один горщик — символ села, багато — це вже село»). Театральний дискурс виник на основі ритуального дискурсу, а тому ритуал живе в театрі («Театр починається з гардероба»).

Кінодискурс. Шлях інтерпретатора у ньому пролягає від тексту до мови (у звичайній комунікації — від мови до тексту). Глядачі не можуть втручатися в кіно-дію. У межах кінодискурсу спостерігається складний «синтаксис» зображення і слова. Кінодискурс збагатив людську ментальність новим типом семіотичної одиниці, яка будується за законами невідповідності (монтажу). Кадри, розташовані поряд, вимагають віднайдення зв'язку між ними, творчої уяви. Кіно, як і театр, знає лише теперішній час; це поєднує глядача з дією.

Літературний дискурс один із найдавніших. У літературній комунікації форма має важливіше значення, ніж зміст, а тому в його межах істотну роль відіграють засоби полегшення сприйняття: ритм, рима. Літературний текст будується з урахуванням принципів порушення законів автоматизму руху звичайного спілкування. Художній текст стає деавтоматизованим, великою мірою завдячуючи своїй багатозначності: кожен читач знаходить власний зміст. У художній комунікації найважливішу роль відіграє особа автора. Нині

літературний текст індивідуалізований. Однак так було не завжди: у середньовіччі автор намагався не демонструвати індивідуальної манери, «ховався» за традицію, канон. У сприйнятті й «дешифруванні» художнього тексту вагоме значення має читач, який надає йому особистісних смислів, перетворює на дискурс.

Дискурс у сфері паблік рілейшнз (ПР). Це відносно новий тип дискурсу, спрямований на встановлення зв'язків між інституціями, партіями, окремими політиками тощо і суспільством загалом. Такі зв'язки роблять діяльність організації, політика прозорішою, зрозумілою решті суспільства. Паблік рілейшнз — це організація руху інформації, спрямована на формування комунікативного простору сучасного суспільства поряд з теорією переговорів, пропагандою, рекламою, маркетингом, лобізмом тощо. Останнім часом паблік рілейшнз визначається як функція управління, що передбачає аналіз настроїв громадськості, гармонізацію політики організації або особи із суспільними інтересами, сприяє реалізації програми дій, спрямованих на досягнення громадського розуміння та схвалення. Отже, паблік рілейшнз — це комунікація у сфері відносин суспільних інституцій з громадянами, тобто суспільна комунікація. Головне її завдання — створення позитивного іміджу інституції чи окремого політичного діяча, формування зовнішнього та внутрішнього соціально-політико-психологічного середовища, сприятливого для успіху цієї інституції чи цього діяча.

Паблік рілейшнз має риси повсякденної комунікації (особистісної, діалогічної, усної) та масової (неособистісна, монологічна, технічна), оскільки в ній розглядаються об'єкти, з якими мовець має безпосередні стосунки, але яка спирається на закони спілкування з масовою аудиторією.

Паблік рілейшнз -дискурс виконує певні функції. З його допомогою: здійснюють плановий і постійний зв'язок між організацією і громадськістю, підтримують нормальні відносини; проводять моніторинг свідомості, думок, ставлень і поведінки як усередині організації, так і поза нею; аналізують вплив політики на спільноту; модифікують елементи політики, процедури і

дії, якщо вони протирічать інтересам спільноти і діяльності певної організації; апробують нові прийоми політики, дій і впливів на спільноту; здійснюють зміни в ставленнях, поведінці всередині певної організації й поза нею; формують нові чи/або закріплюють старі зв'язки між організацією і спільнотою тощо.

Для виконання цих функцій паблік рілейшнз-дискурс використовує різноманітні засоби, прийоми, інструменти, найдієвішими серед яких є прес-конференції, виставки, презентації, інтерв'ю, буклети, статті, веб-сторінки в Інтернеті тощо. Тексти паблік рілейшнз-дискурсів повинні передбачати можливі екстремальні ситуації, чітко відповідати певному каналу комунікації, типу аудиторії та іншим складовим комунікативного акту.

Паблік рілейшнз-дискурс може створювати позитивний імідж не лише певній інституції чи політику, а й цілій країні. Паблік рілейшнз у зовнішній політиці держави — функція державного управління, яка вивчає та оцінює настрої і ставлення міжнародної спільноти, розробляє та реалізує програму дій, спрямовану на досягнення кращого розуміння міжнародною спільнотою і позитивного ставлення до держави на міжнародній арені. Важлива роль паблік рілейшнз у руйнуванні стереотипів та упереджень щодо певної держави, її керівництва, внутрішньої і зовнішньої політики тощо, а також у кризові для держави періоди.

Рекламний дискурс. Його завдання — привернути увагу споживача до одного з багатьох, як правило, однакових товарів, створити йому позитивний імідж, щоб він запам'ятався надовго, а найкраще — назавжди. Рекламний дискурс спрямований не на товар, а на продаж типових психологічних уподобань людей. Наприклад, продаж «традицій», «коренів»: на ньому ґрунтується реклама вина. Назви вин часто подаються на тлі замків, палаців; можливий напис: «Це вино, яке робила моя бабуса». Реклама стає знаком. Отже, продається не сам товар, а його символічний відповідник. Купуючи, людина реагує не на відмінності товару, а на відмінності його знакової суті.

Політичний дискурс. Спрямований на майбутній контекст (літературний — на минулий, ЗМІ — на теперішній). Майбутні контексти вигідні: їх важко заперечити, неможливо на даний час перевірити. Свої ідеї політичний дискурс проголошує найкращими. Як правило, творить образ і навіть модель ворога. Саме ворог увесь час винен у тому, що ситуація є не такою, як планувалося. Ворог завжди цементує суспільство, яким легко керувати. Політичний дискурс моделює інтереси суспільства, тобто він формується авторами і «споживачами», оскільки їх очікування і бажання «вмонтовані» в нього. Часто дискурсивні вміння політика важать більше, ніж його особистісні риси.

Релігійний (фідеїстичний) дискурс. Деякі вчені подають його як рівнозначний іншим, а деякі вказують на відмінність фідеїстичної комунікації від інших типів спілкування. Сучасний американський соціолог Роберт Белла визначив релігію як особливу систему комунікації — «символічну модель, яка формує людський досвід — як пізнавальний, так і емоційний» У розв'язанні найважливіших проблем буття. Основою релігійної комунікації є передавання (трансляція) життєво важливих для людини і суспільства етичних смислів. Вони сприймаються як заповіді, які Абсолют (Бог) відкрив людям. Боже Одкровення сприймається як дароване священне знання — повне, бездоганне і найголовніше серед усіх знань.

Основною ознакою фідеїстичного слова як складової мовного коду релігійної комунікації є неконвенціональне розуміння мовного знака, тобто сприйняття слова не як умовного позначення предмета (в широкому сенсі слова), а як його (предмета) складову або навіть сутність. Звідси віра в те, що словом можна зашкодити людині або врятувати її, створити потрібну річ, відвести неприємність тощо; помилка ж у словесному ритуалі може прогнівити вищі сили, а тим самим зашкодити людині. Іншими словами, слово ототожнюється з річчю, яку воно називає. Неконвенціональне сприйняття слова у релігіях Писання (християнство, іудаїзм, мусульманство, зороастризм та ін.) створює атмосферу особливого ставлення до мовлення,

спілкування з Богом. Успішність релігійної практики, молитви ставиться в пряму залежність від автентичності сакрального (лат. *vasgit* — священна річ, дія) тексту; його спотворення вважається блюзнірством, небезпечним для душі віруючого. Саме феномен неконвенціонального сприйняття знака ґрунтується на вірі в чарівність і святість слова.

Специфіка фідеїстичних текстів полягає в тому, що вони несуть у собі знаки (слова, словесні формули, повідомлення, послідовності повідомлень тощо), яким у комунікації віруючих приписують певні трансцендентні властивості, зокрема магичні: божественне або демонічне походження, сакральність або профанність тощо. Ця особливість фідеїстичного слова великою мірою залежить від його фасцинуючого впливу на адресата, тобто максимальної здатності переконувати, хвилювати, навіювати тощо.

Специфіка спілкування у міфолого-релігійній сфері і неконвенціональне сприйняття мовних знаків коду визначають деякі жанрові особливості:

1. Релігійний текст як результат і засіб спілкування з непізнаваним у своїй сутності Абсолютом — це завжди прецедентами текст, тобто текст, який має особливе значення у житті людини і суттєво відрізняється від звичайних, несакральних текстів.

2. Фідеїстичні тексти характеризуються вищою, ніж у звичайному мовленні, формально-сисловою організацією, «вибудованістю», вправністю. Цим зумовлені звукові повтори різних типів (анаграми, звуконаслідування, алітерації, метрична впорядкованість рима); семантичний паралелізм і образність (іномовність, метафоричність, символізм); принципова наявність «темних» виразів (тобто певною мірою незрозумілих слухачам, а іноді й виконавцям), з чим часто пов'язана відчутна архаїчність сакральної мови і загальна «таємничість» фідеїстичного слова, його потенційна смислова невичерпність і, найголовніше, принципове протиставлення «звичній», щоденній («профанній») мові.

3. Фідеїстичним текстам (замовляння, молитва, церковна служба тощо) притаманна висока міра клішованості: вони не породжуються кожен раз як нові словесні витвори, а відтворюються як готові (з незначними варіаціями, як правило, композиційно передбачуваними), які існують у пам'яті соціуму як стійкі знаки із заданими функціями.

4. Усні фідеїстичні тексти органічно пов'язані з невербальною (паралінгвальною і поведінковою) комунікацією. Фідеїстичне слово зароджувалось як вербальна складова ритуалу і природно, що воно зберігає цю близькість. Наприклад, поклони, підняті до неба очі й руки, певні постави тіла тих, хто молиться, особливі жести благословіння, а в деяких християнських обрядах — хресне знамення, омовіння рук, ритуальне цілування рук, кадіння тощо. Семіотично значущими є одяг кліру й певні обмеження в одязі мирян, прихожан.

5. Фідеїстичні тексти вимовляються особливим чином: замовляння шепочуть, гімни співають, молитви смиренно вимовляють, прокляття вигукують; тексти Святого Письма в православних храмах читають в особливій речитативній манері.

Ми вважаємо раціональним визначати тип дискурсу за функційним стилем спілкування, відповідно до якого варто розрізняти науковий, офіційно-діловий, побутовий, публіцистичний, художній, конфесійний дискурси. В межах кожного з них наявні усний і письмовий, офіційний та неофіційний типи, а також жанри дискурсу.

РОЗДІЛ 2

АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

2.1 Зміст та обсяг поняття «політичний дискурс»

Зміни у політиці держави, перехід до демократії, до реальних подій у політичному житті країни привертають увагу до цієї області соціальних комунікацій. Політичний дискурс є відображенням суспільно-політичного життя країни, несе елементи її культури, загальні, національні специфічні та культурні цінності. Інтерес до вивчення політичного дискурсу виявляють представники різних професій і різних наукових дисциплін, а також найширші маси громадян. При цьому розглядаються всілякі проблеми, що пов'язані з функціонуванням мови в політичній сфері. Аналіз політичного дискурсу дозволяє виділити концепти й концептуальні опозиції, що є актуальними для певного етапу суспільного життя, вивчити тактики й стратегії спілкування, визначити універсальні й національно-специфічні особливості політичного дискурсу.

Основи теорії політичного дискурсу були закладені представниками кембриджської та оксфордської філософських шкіл у 50-ті рр. XX ст. До класичних робіт з аналізованої проблематики належать праці Т. ван Дейка,

Ю. Габермаса, Р. Барта, Н. Ферклоу, П. Серіо. Об'єктом дослідження вчених був аналіз лінгвістичного контексту громадської думки.

Жоден політичний режим не може існувати без комунікації. Мова необхідна для того, щоб переконувати, дати інформацію, накази тощо. Специфіка політики, на відміну від інших галузей людської діяльності, полягає переважно в її дискурсивному характері: більшість політичних дій є речовими діями за своєю природою [5, с. 18]. І тому не випадково дослідники політичного дискурсу розглядають політичну діяльність як мовлення. У цьому аспекті політичне мовлення вивчали О. М. Баранов, О. І. Шейгал, Г. Г. Почепцов.

Незважаючи на підвищений інтерес до політичного дискурсу сучасних філософів, політологів, журналістів, лінгвістів, немає єдиного визначення цього типу дискурсу. Дослідники розглядали аналізований об'єкт з різних позицій та точок зору.

Як зазначає Дж. А. Покок, історія політичної думки не є історією думки, мови чи парадигм співтовариства політологів. Лише останнім часом це співтовариство наблизилося у своєму розвитку до того моменту, коли його мова та його історія можуть знайти гідний статус політичної підсистеми [60]. Значною мірою це пов'язано з розвитком теорії аналізу політичного дискурсу.

У низці досліджень простежуємо думку, що сама мова є політично навантаженою, при чому це навантаження визначається передумовами її використання. Таке суспільно-політичне навантаження – необхідна умова формування колективного публічного дискурсу. Згадаємо хоча б такі поняття, як національна, офіційна, державна мова. Загалом, спільна мова, спільна культура, спільна історія – це передумови демократичної політики і політичної активності громадян, умови формування колективної ідентичності. Таку саму роль, відповідно, відіграє і політичний дискурс як окремий різновид мовленнєвого продукту.

Автори переконані, що мова може впливати і дійсно впливає на

політику. Наприклад, у лінгвополітичній концепції М. Едельмана зазначено, що є «політична мова» і є «політична реальність». Мова – це інтегральний елемент політичної сцени, при чому не просто інструментом для опису подій, а й частина подій, яка здійснює сильний вплив на формування їх значення, сприяючи розподілу та виконанню політичних ролей, які визнають і політичні діячі, і суспільство в цілому.

Одним із перших журналістів, що звернули увагу на комунікаційну діяльність в її функції опосередкування політичної реальності, був А. Ф. Бентлі, який вважав аналіз мовної діяльності найважливішою умовою дослідження політики і суспільної думки. При цьому ніколи не залишав поза увагою ключовий зв'язок між комунікацією і політикою, а також між комунікацією й соціальною діяльністю.

На думку А. П. Чудінова, до політичного дискурсу слід відносити усі наявні у свідомості оратора та слухача (який пише і читає) компоненти, здатні впливати на творення і сприйняття мови: інші тексти, зміст яких враховується автором і адресатом даного тексту, політичні погляди автора і його завдання у створенні тексту, політичну ситуацію, в якій створюється і «живе» політичний текст, репутацію видання, в якому він публікується. Дослідник переконаний, що на створення політичного тексту, як і на його адресата впливають мовні, культурні, соціально-економічні, політичні, національні та інші чинники. Якщо текст – це поняття власне лінгвістичне, то дискурс – лінгвосоціальне, яке повинне досліджуватися лінгвокультурологією, соціолінгвістикою, політичною лінгвістикою [75].

За спостереженнями О. І. Шейгал, мова політики, політична комунікація, політичний дискурс – терміни, які в більшості робіт взаємопов'язані. Вона ототожнює терміни «політичний дискурс» та «політична комунікація», а мову політики розглядає як структуровану сукупність знаків, які утворюють семіотичний простір політичного дискурсу.

У межах лінгвістичних досліджень О. Шейгал виділяє три підходи до

вивчення політичного дискурсу:

1) описовий підхід зводиться до класичної методики риторичного аналізу публічних виступів; розглядаються мовна поведінка політиків, мовленнєві засоби, риторичні прийоми та маніпулятивні стратегії;

2) критичний підхід, спрямований на критичне вивчення соціальної моралі, яка виражається у мові чи дискурсі; мовлення розглядається як засіб влади та соціального контролю;

3) когнітивний підхід дає можливість перейти від опису одиниць та структур дискурсу до моделювання структур свідомості учасників політичної комунікації.

Слід зазначити, що в рамках описового підходу дослідник залишається нейтральним, незалежним експертом, а для критичного аналізу характерна ангажованість дослідження: дослідник відкрито займає сторону тих, хто втратив владу та пригнічених [78, с. 9].

А. Н. Баранов та Ю.Н. Караулов визначають політичний дискурс як сукупність усіх мовленнєвих актів в політичних дискусіях, правил публічної політики, які визначені традицією і перевірені досвідом [5, с. 6].

У дискурс-аналізі помітно виділяються два великих напрями наукового опрацювання політичного дискурсу;

1) філософський, пов'язаний із герменевтикою і так званим аналізом повсякденної мови (ordinary language);

2) філологічний, представники якого спирались на використання лінгвістичних методів аналізу, а також на літературознавче за своїми джерелами вивчення наративності та сюжетики дискурсів.

Варто визнати, що багатьом дослідникам у середині 50-х рр. минулого століття здавалося, що відновлення політичної філософії, досягнуте за допомогою аналізу повсякденної мови, герменевтики, а також використання філології, допомогло звільнити історію політичної думки і перетворити її з історії ідейних систем на історію мовного вживання і

політичного мислення. Насправді аналіз мовних прикладів у філософських дослідженнях політичного дискурсу рідко виходив за межі обговорення кількох слів чи словосполучень, які, як вважалося, мають особливу політичну значущість.

Характерно, що власне лінгвістичні методи дослідження і лінгвістичні дані почали використовуватися в аналізі політичного дискурсу порівняно недавно.

Сьогодні можна виділити такі основні аспекти лінгвістичного аналізу дискурсу: особлива увага до парафрази і синонімічності (роботи М.Пешо, П.Анрі, Ж.Пуату, Д.Малдідьєра); використання синтаксичних засобів мови з метою аргументації думки (Т.Трю, Ж.Зайдель); вивчення комунікативних засобів, зокрема висловлювання (праці Л.Курдессеса, П.Фіала, Е.Верона, П.Ашарда); роль лексикологічних і лексикометричних засобів політичного мовлення (дослідження Ж.Жиляму, Р.Муньє, Ж.Коммерета і Р.Моро, М.Турньєра, А.Бергунью); визначення і опис наративних функцій (Ж.-П.Фейє); з'ясування риторичних особливостей предмета дослідження (К.Гільомен); виявлення семіотичних особливостей засобів політичного дискурсу (Р.Барт); антропологічні та соціолінгвістичні характеристики (роботи Дж.Комароффа, Д.Паркіна, Ж.-Б.Марселезі).

Існування суспільства ґрунтується на людській діяльності. Мова, що є вираженням такої практики, віддзеркалює і обумовлює діяльність суспільства. Важливо при цьому те, що жодна зі сторін – чи то мов, чи то суспільство – не є незалежним агентом: вони діалектично поєднуються в дискурсі [2].

Однією з широко представлених в аналізі політичного дискурсу гіпотез є гіпотеза про вплив мови на політичне мислення. Її можна віднести до найбільш цікавих варіантів гіпотези Сепіра-Уорфа. Дійсно, людське мислення здійснюється на основі систем мовної комунікації, ці системи допомагають конституювати як їх концептуальні світи, так і структури влади чи соціальні світи, з ними пов'язані. Концептуальні й соціальні світи є при

цьому контекстами один одного [82]. Твердження про те, що політичний дискурс може впливати на політичне мислення, набуло широкої популярності в основному завдяки творам Дж. Орвелла та його послідовників. Уже в своїх іспанських репортажах, а потім у відомому романі «1984» і, головне, у статтях про англійську мову Орвелл виявив важливі закономірності взаємодії мови і політики. Основним його досягненням стала концепція так званої «новомови» як особливого різновиду дискурсу, що дає змогу контролювати політичну поведінку [58].

Орвелл був переконаний у тому, що думка залежить від мови і, отже, при обмеженні політичним критерієм спектру можливостей мовного вираження відповідно звужується спектр можливостей розумових процесів. Метою «новомови», у розумінні Орвелла, було не вираження особливостей світогляду та індивідуального мислення, а недопущення неприйнятних з погляду політичного керівництва способів мислення – непотрібні думки мали буквально стати немислимими тією мірою, якою вони залежать від допустимих для використання слів [58].

Послідовники Орвелла встановили, що «новомова» виражена у низці дискурсів. М. Холлідей ці дискурси визначає як антимови. З кінця 70-х рр. спостерігаємо значний інтерес науковців до вивчення специфіки антимов ядерного істеблішменту ньюспіка П. Чілтон. Як наслідок у 80-ті рр. розвинулась більш гнучка і продуктивна порівняно з інтерпретацією «новомови» інтерпретація дискурсів типу антимов. Вона була пов'язана не стільки з констатацією обмежувальних чи спонукальних можливостей знакових форм у політичному процесі чи поведінці окремих його учасників, скільки з виявленням когнітивних схем, що пов'язують політичні дії і відповідну їм семіотичну фактуру. Відштовхуючись від відомих робіт Дж. Лакоффа про метафорику та когнітивні схеми, П. Чілтон здійснив низку досліджень, у яких показав, як на основі різних когнітивних схем складаються окремі політичні дискурси.

У цілому дискурс-аналіз є відносно новою, однак багатообіцяючою і такою, що успішно розвивається, галуззю гуманітарного знання. Його використання для вивчення політичного процесу в цілому, тих чи тих політичних курсів, а також ліній поведінки окремих політичних організацій і політиків видається вкрай продуктивним у сучасній політології.

Формування політичної лінгвістики, яка не лише вивчає політичне мовлення, а й має власні характерні риси, які О. Кубрякова виокремила як провідні для сучасного мовознавства: антропоцентризм (людина, мовна особистість стають точкою відліку для дослідження мовних явищ), експансіонізм (тенденція до розширення сфери лінгвістичних досліджень), функціоналізм (вивчення мови в дії, дискурсі, реалізації нею своїх функцій), експланаторність (прагнення не просто описати факти, а й дати їм пояснення) [45], а з іншого – становлення інформаційного суспільства, що вимагало від дослідників в аналізі суб'єкт-об'єктної політичної взаємодії дедалі більше уваги приділяти зовнішнім безпосереднім впливам інформаційного політичного середовища, в якому перебуває людина, а також аналізу політико-комунікативної взаємодії, вплинули на формування наприкінці ХХ століття теорій, які можна визначити як комунікативно-маніпулятивні, оскільки їх центральним положенням є твердження, що на поведінку людини в політиці насамперед впливає політичний дискурс.

Основним завданням аналізу політичного дискурсу та й політичної філології загалом стало розуміння механізму складних відносин у системі не лише «мова-суспільство», а насамперед у системі «комунікація-влада». Саме задля здобуття останньої у політичному дискурсі дедалі частіше застосовують прийоми, які ґрунтуються насамперед на виборі релевантної інформації, дія якої може бути настільки сильною, що можна говорити про її маніпулятивний характер.

Недарма першими на маніпулятивну можливість інформації звернули увагу дослідники лінгвістично-психологічних моделей переконання, намагаючись пояснити, як політичний дискурс, політичне мовлення, з одного

боку, впливають на суспільні настрої, а з іншого – можуть бути використані для зміни і переконцептуалізації політичної реальності в свідомості людей.

Сучасний український політичний дискурс репрезентує досить проблематичні відносини. Складність аналізу вітчизняної політичної реальності полягає в тому, що в Україні поки не відбулась концептуалізація такої реальності. Передумови такого стану потрібно шукати в історії. Відомо, що в Радянському Союзі, до складу якого входила, зокрема, і Україна, політика пронизувала собою всі сфери життєдіяльності суспільства. На думку політологів, у такому суспільстві, де принципом була однорідність соціального зв'язку, політична сфера не могла бути чимось окремим, у ньому не було ані суто політичних, ані суто неpolітичних інститутів.

Сьогодні в Україні триває процес становлення політичного простору, у якому колишня система політичних інститутів і зв'язків зруйнована, а нова ще не склалася. Цілком зрозуміло, що в такому перехідному стані починають виявлятися невидимі й нефіксовані раніше розбіжності між політичними й іншими формами соціально-владних контактів. Іншими словами, галузь, яка раніше пронизувала усі боки життєдіяльності суспільства і яка вступала з ними у відносини взаємозалежності, прагне до відокремлення й оформлення. Досить цікаво та специфічно ця тенденція прослідковується на рівні політичного дискурсу.

Питання полягає в тому, що для України (так само як і для інших пострадянських країн) існує два шляхи розуміння політичного дискурсу: перший – це орієнтир на комуністичний дискурс (минуле), другий – це дискурс ліберальний (майбутнє). Але проблема полягає в тому, що при поверненні до тоталітарного комуністичного дискурсу політичне буде знову зневільоване, другий варіант вимагає вже наявності сформованої (концептуалізованої) політичної реальності. Тому ми підкреслюємо, що в Україні політична реальність перебуває у стані становлення, а тому потребує детального вивчення й опису.

А отже, під час аналізу наукової літератури ми простежили два основні підходи до розуміння поняття політичного дискурсу. Відповідно до першого, політичний дискурс розглядають як інституційний, що утворює «сукупність усіх мовленнєвих актів, які використовують у політичних дискусіях, а також правил публічної політики, які базуються на певних традиціях та перевірені досвідом».

Відповідно до другого підходу, інституційність кваліфікується як одна з системотвірних ознак політичного дискурсу. Цей підхід дозволяє розглядати в змісті поняття політичного дискурсу ширше коло явищ мовної дійсності, які «входять до сфери як інституціонального, так і неінституціонального спілкування, якщо до сфери політики відносиметься хоча б один із трьох складників: суб'єкт, адресат або зміст спілкування».

Ці підходи дозволяють трактувати політичний дискурс у широкому й вузькому розумінні.

У широкому розумінні політичний дискурс являє собою:

- 1) «будь-які мовленнєві утворення, суб'єкт, адресат або зміст яких відноситься до сфери політики»;
- 2) «суму мовленнєвих актів у певному прагмалінгвістичному контексті – контексті політичної діяльності, політичних поглядів та переконань, уключаючи їхні негативні прояви (уникнення політичної діяльності, відсутність політичних переконань)»;
- 3) сукупність дискурсивних практик, що ідентифікують учасників політичного дискурсу як таких або формують конкретну тематику політичної комунікації.

Вузьке розуміння політичного дискурсу, обмежено низкою жанрів, що визначаються соціальною сферою спілкування, а саме політикою. Цими жанрами є урядові обговорення, парламентські дебати, партійні програми, промови політиків. Тобто політика як специфічна сфера людської діяльності за своєю природою є сукупністю мовленнєвих подій.

Отже, політичний дискурс – це дискурс, створюваний політиками. Обмежуючи політичний дискурс професійними рамками, діяльністю політиків, можемо відзначити, що політичний дискурс у той же час є формою інституційного дискурсу. Це означає, що дискурсами політиків вважаються ті дискурси, котрі створюються в такій обстановці, як засідання уряду, сесія парламенту, з'їзд політичної партії. Адресант повинен здійснити висловлення як політик в інституційній обстановці. Іншими словами, дискурс є політичним, коли він супроводжує політичний акт у політичній обстановці.

2.2. Диференційні ознаки політичного дискурсу

Політичний дискурс – особливий різновид публічного мовлення, що виконує визначені типологією функції, характеризується низкою ознак і засобів. Ступінь оволодіння цими чинниками політичного мовлення визначає ступінь довіри як окремих громадян, так і електорату в цілому до носія політичного мовлення, формує його імідж, рейтинг тощо.

Специфіка політичного мовлення виявляється у його полемічності.

Полеміка – суперечка, переважно під час з'ясування питань у політичній, діловій, літературній чи художній сферах. Це різновид суперечки, що вирізняється тим, що основні зусилля її учасників спрямовані на утвердження свого погляду на обговорюване питання.

У полеміці завжди має бути: визначена теза, що виступає предметом суперечки; змістовна зв'язність висловлень учасників, яка передбачає увагу до аргументів опонента; почергова зміна ролей учасників суперечки.

Основне завдання полеміки – утвердження однієї з протилежних позицій, проте необхідно пам'ятати, що головним у суперечці є досягнення істини. Звісно останнє визначається загальною культурою та доброчесністю пропонента і опонента. Як правило, у полеміці неприпустимі некоректні прийоми (підміна тези, аргументування силою чи невігластво, використання хибних і недоведених фактів). Важливе значення мають, зокрема, ініціатива, нав'язування свого сценарію обговорення теми, раптовість у використанні

доведення, вибір найбільш вдалого моменту для викладення вирішальних аргументів.

Однак реалії сучасної політики визначають політичну полеміку як свого роду театралізоване дійство, спрямоване на формування суспільного ставлення до того чи того об'єкта чи явища. При чому це ставлення повинно відповідати поглядам на нього конкретного політичного суб'єкта. Під час формування такого ставлення особі (суспільству) нав'язуються відповідні цінності, що визначають критерії оцінювання об'єкта політичного життя.

Політична мовленнєва реальність може реалізуватися двома шляхами: тоталітарним і демократичним.

Тоталітаризм — політична система, яка прагне встановити цілковитий (тоталітарний) контроль над суспільством і громадянами. Політологи основними ознаками тоталітарного режиму вважають:

- 1) наявність монополюючої партії, що злилася з таємною поліцією і державним апаратом в єдине ціле;
- 2) функціонування в суспільстві єдиної ідеології, що нав'язувалася засобами державної пропаганди, освіти, літератури та мистецтва;
- 3) блокування небажаної інформації за допомогою органів цензури і правопорядку, таємної поліції, навчальних закладів, громадських організацій, творчих спілок та ін.;
- 4) проголошення великої мети на перспективу (створення нового суспільства, нового порядку) і використання будь-яких, у т. ч. репресивних, заходів для її досягнення;
- 5) державний контроль за життям суспільства, починаючи від сім'ї;
- 6) централізоване планування виробництва і розподілу матеріальних цінностей;
- 7) підтримування в суспільстві уявлень про зовнішню небезпеку і необхідність протистояти їй шляхом нарощування оборонного потенціалу;
- 8) створення ілюзії цілковитої згоди населення з діями вождів.

Відповідно тоталітарно-політичний дискурс за визначеними

параметрами наближається до релігійного. Аспектом такого прояву є сприйняття політичного лідера, вождя як божества, наділеного надприродними можливостями.

Демократія – політичний принцип, суть якого полягає у визнанні (частіше формальному, ніж фактичному) народу єдиним джерелом влади на всій території країни, а також у проголошенні рівності прав усіх учасників політичного процесу. Цей політичний режим передбачає організацію політичного устрою та соціального самоврядування, що являє собою систему державних, громадянських та ідеологічних інституцій, які забезпечують участь громадян в управлінні державою, узгоджують різноспрямовані інтереси, відшуковують політичні компроміси, створюють умови для цивілізованого співжиття.

Тоталітарний дискурс спрямований у минуле, тоді як демократичний дискурс покликаний працювати на перспективу, тобто звернений у майбутнє.

Крім цього, на думку О. І. Шейгал, політичний дискурс має два виміри: реальний та віртуальний. Реальність аналізованого дискурсу виявляється в тому, що він існує в момент мовлення й має емоційне забарвлення. Результатом такого мовлення є конкретний текст, що характеризується взаємодією лінгвістичних, паралінгвістичних та екстралінгвістичних чинників. Віртуальний вимір – це семіотичний простір, що об'єднує вербальні й невербальні знаки, денотатом яких є світ політики, тезаурус висловлювань, набір моделей мовленнєвої поведінки і жанрів, специфічних для політичної комунікації [78].

У реальному вимірі політичному дискурсу притаманна низка ознак. Політичне спілкування відбувається у визначеній ситуації, де адресант і адресат повинні виконувати відповідні соціальні ролі відповідно до кодексу політичного життя суспільства. Засобами реалізації такої взаємодії можуть бути як вербальні, так і невербальні знаки. При цьому суб'єкти політичної взаємодії характеризуються національною приналежністю, освітою,

віковими та іншими особливостями. За дискурсом можна простежити фрагмент ментального світу автора, його світобачення, що реалізується в категоріях загальнолюдської та ментальної культури.

Полеміка як різновид спілкування, що відбувається у формі інтелектуального двобою (конкуренції), виконує низку функцій, а саме: 1) соціальну (механізм прийняття рішень); 2) інформаційну (інтенсивний обмін інформацією); 3) інтелектуальну (суперечка – єдиний тренажер людського розуму).

О. Шейгал, розглядаючи функцію політичного дискурсу, доводить, що основною його функцією є інструментальна – боротьба за владу, заволодіння нею та її збереження. Інструментальна функція є глобальною по відношенню до мови, так як комунікативна функція охоплює мову в цілому. Вказана функція проявляється в мобілізації до дій, які стимулюють до їхніх здійснень у формі прямих звернень, лозунгів, закликів, законодавчих актів; з іншого боку – створюючи відповідний емоційний настрій (надія, гордість за країну, впевненість, ворожість, ненависть). Мовленнєві акти також стимулюють відповідні дії, наприклад, погрожуючи застосуванням сили, можна припинити страйк. Найважливішими стимулами політичної діяльності виступають такі мовленнєві акти, як вираження підтримки та довіри [78].

За переконаннями Д. Грейбера, політичний дискурс призначений для:

- 1) поширення інформації – не менш важлива одиниця політичного дискурсу (*information dissemination*) по відношенню до народу;
- 2) визначення порядку денного (*agenda setting*). Суть цієї функції полягає в контролі за поширенням інформації;
- 3) проекція в майбутнє та минуле, що реалізується у прогнозуванні політики на майбутнє, аналізуючи позитивний чи негативний досвід минулого [81, с. 35].

Багато лінгвістів, які досліджують політичний дискурс, виділяють ще таку функцію як функцію конструювання мовленнєвої реальності.

Б. Ю. Норман називає цю функцію креативною, що спонукає визначати мовленнєву сутність політичного дискурсу первинною по відношенню до позамовленнєвих [56: 35].

Тісно пов'язана з креативною функцією магічна функція, яка проявляється у формах табу: молитви, клятви, присяги. Віра в магію слова притаманна й сучасній людині, яка є складовою не лише релігійного дискурсу, а й політичного.

Окремі дослідники типовими для політичного дискурсу вважають функції: переконання та політичної пропаганди; нав'язування інших цінностей та оцінок; навіювання негативного ставлення до політичного противника (створення так званого образу ворога, тобто політика, який винний в усіх проблемах тощо). На нашу думку, це є способи впливу на адресата політичного мовлення, що дозволяють маніпулювати свідомістю окремих громадян та суспільства в цілому. Тому вважаємо за доцільне визначати їх як стратегії маніпулятивного впливу, а функцію визначати як маніпулятивну.

Під час аналізу наукової літератури ми звернули увагу на те, що більшість авторів під час дослідження політичного дискурсу перш за все намагаються розглянути особливості дискурсу конкретного політика. У цьому аспекті найбільш докладно особливості політичного дискурсу описав А. П. Чудінов. Визначивши особливості політичної комунікації дійшов висновку, що багато з них мають реальний вияв у таких собі «антоніміях», які характеризують політичне мовлення як окремий різновид. Визначені автором антонімії формують такі риси політичного дискурсу, як: ритуальність – інформативність, інституційність – особистісний характер, езотеричність – загальнодоступність, редукціонізм – багатоаспектність інформації в політичному тексті, авторство – анонімність політичного тексту, інтертекстуальність – автономність, агресивність – толерантність [76, с. 42-56]. Розглянемо їх більш детально.

Інформативність – ритуальність. Багато дослідників політичного мовлення розглядають інформативність як одну з ознак чи функцій цього типу комунікації. За своєю сутністю політичні тексти повинні бути максимально інформативними, тобто містити максимум інформації про організацію політичного життя держави і суспільства, при цьому вони мають забезпечувати комунікацію між усіма суб'єктами такого життя. Однак умови сьогодення позначаються на такій комунікативній взаємодії, визначаючи її ритуальність, тобто політичне спілкування не відзначається новизною змісту, воно має фіксовану традиційну форму, а між його учасниками чітко розподілені ролі. Таке спілкування реалізує основну мету ритуального спілкування – вираження прихильності та симпатії наявному режиму, його правилам і визнання своєї соціальної ролі. За таким сценарієм проходять, наприклад, збори партій.

Сучасне політичне життя України не менш ритуалізоване, але ми є свідками того, що з часом змінюються ритуальні правила і ролі. Зокрема, прикладом цього є робота сучасного Парламенту, де наявні «прихильники політики президента» і «опоненти». Із зміною політичного режиму ці учасники політичного життя можуть кардинально змінювати ролі, а отже і тип поведінки. До сучасних ритуальних ролей можна віднести такі: «патріот», «прихильник Євромайдану», «прихильник Путіна», «народний заступник», «поборник прав людини», «волонтер», «активіст руху зелених» тощо. Така роль інколи настільки закріплюється за політиком, що під час чергової політичної події чітко можна зрозуміти, хто і як буде поводитись.

У різних політичних умовах ритуальність може виявлятися більшою чи меншою мірою. Відомим рекламним ходом, що змінює рейтинг політика у суспільстві є різка зміна способу поведінки або ролі, відповідно до вимог і настроїв суспільства.

А отже, відбувається підміна ознак політичного дискурсу, через що він набуває рис, типових для іншого типу дискурсу.

Інституційність – індивідуальність. Суб'єкти політичної комунікації є офіційними особами, що мають визначений і закріплений законодавством соціальний статус і представляють відповідний соціальний інститут. Така роль передбачає дотримання статусно-рольових та ситуативно-комунікативних законів та правил. Інституційність політичного спілкування повинна підтримуватися навіть тоді, коли деякі моменти не збігаються з особистісними переконаннями представника влади. Прикладом є останні події у правлячій партії «Слуга народу», коли через голосування постало питання про членство в партії окремих осіб.

Хоча політики представляють інтереси держави, їхній рейтинг залежить не лише від виконання інституційних функцій, а від особистого іміджу, який формується на основі індивідуальних рис та особливостей комунікативної поведінки політика як особистості. А отже, рейтинг політика формується за рахунок його індивідуальності. Індивідуальність політика виявляється рисою його політичного іміджу.

Політична комунікація переважно інституційна, тобто спілкування відбувається не між окремими людьми, з одного боку – це представник соціального інституту, з іншого – представник суспільства (громадянин чи виборець). Кожний соціальний інститут (уряд, парламент, верховна рада, політична партія, суспільна організація, муніципальний орган тощо) передбачає визначений змістом діяльності стандарт поведінки у типовій комунікативній ситуації (парламентські слухання, засідання комісії, робота в комітетах, спілкування в кулуарах, мітинг, інтерв'ю, зустріч з виборцями, дебати, звернення тощо). Якщо в особистісному спілкуванні кожний учасник може вільно змінювати поведінку відповідно до комунікативної ситуації, відкрито виявляти своє ставлення до адресата мовлення, то під час інституційного спілкування статус кожного комуніканта чітко зафіксований і передбачає стандартну форму поведінки, що повинна суворо співвідноситись із політикою органу влади, який він представляє (президент, депутат, помічник депутата, голова партії, представник громадської організації, член

партії, виборець тощо). Додатковими чинниками, які впливають на спосіб комунікативної взаємодії, є приналежність комуніканта до правлячої чи опозиційної партії, ранг в політичній ієрархії тощо. Наприклад, якщо звернення громадянина адресоване президентові чи міністру, це не означає, що саме ця особа буде на нього реагувати, цим займаються певні представники чи заступники, а іноді й цілі підрозділи.

У мові є система засобів, які дозволяють розрізнити інституційне та міжособистісне спілкування, а також визначити роль учасників політичного спілкування. Зокрема це виявляється на синтаксичному рівні у виборі форми звертання, вставних та вставлених конструкціях, що є виразниками комунікативного етикету. Рівень інституційності регулюється й жанрами політичної взаємодії. Так, висвітлення питань політичного життя у засобах масової інформації чи політичні телепередачі з участі народних обранців передбачають інтеграцію офіційного та неофіційного спілкування, публіцистичного, розмовного, художнього й наукового стилів, інституційного й міжособистісного спілкування, політичного дискурсу та дискурсу засобів масової інформації. Під час спілкування з представниками суспільства політики намагаються формувати власний імідж та підтримувати рейтинг, а тому намагаються зробити своє мовлення доступним, більш природним, тобто близьким до побутового спілкування. Демократизація мовлення сучасного політика є своєрідним прийомом, що дозволяє підвищити рівень довіри до політика, формує атмосферу щирості, відкритості, коли учасники спілкування можуть почуватися невимушено, а отже отримати більше інформації, створити враження тощо.

Екзотеричність – езотеричність. Езотеричне та екзотеричне (грец. ἑσωτερικός – внутрішній, ἐξωτερικός – зовнішній) – поняття, якими первинно окреслювали міру оприлюдненості феноменів культури. Перше охоплює явища культури, відкриті обраним – еліті; друге – найширшим масам. Останнім часом потрапляємо на актуалізацію цих понять у сучасній політиці.

Екзотеричність розглядають як відкритість політичного мовлення, відсутність прихованих смислів. Політичний дискурс має бути загальнодоступним, тобто відкритим та зрозумілим для кожного представника народу, не містити таємного змісту. Політики – це представники народу, які виражають та відстоюють його інтереси у стосунках із державою. Щоб виборці підтримали політика чи політичну партію, мовлення представників влади повинно бути відповідним. Однак не таємниця, що сьогодні на формування іміджу політика та його риторику працює професійна команда, яка орієнтується на відповідні технології та способи впливу на суспільство. Політик намагається висловити те, що хоче чути народ. Тому істинний зміст політичних текстів можуть розібрати лише фахівці на основі аналізу вербальних та невербальних компонентів спілкування.

Наприклад, під час останньої виборчої кампанії політики обіцяли виборцям знизити тарифи на комунальні послуги, але замовчували той факт, що ці кошти не може компенсувати ніяке інше джерело, зокрема держава, бо від цього залежить оплата праці в певній галузі народного господарства, ціна сировини, плата за обслуговування, відрахування у державну казну тощо. Якщо політик говорить правду, він стає непопулярним, його імідж формується в негативному плані, що знижує рейтинг. Тому висловлення сучасних політиків часто відзначаються змістовою невизначеністю, слова і фрази, які вони використовують, передбачають варіативне трактування, що нівелює відповідальність конкретного політика перед електоратом. Сьогодні транспорантними для багатьох партій є фрази «встановлення миру», «патріотизм», «соціальна справедливість», «свобода слова», «підвищення рівня життя», але представники партій та народу розуміють їх по-різному і пропонують різні шляхи досягнення.

Повнота інформації – редуційність. Політична дійсність рідко може бути потрактована однозначно. Важко зобразити політичне життя чорною і білою фарбами. Як у кожної партії, так і в кожного політика є позитивні та

негативні риси, вдалі та невдалі, популярні та непопулярні політичні рішення. Сьогодні немає жодного політика з «чистою» репутацією. У періоди загострення політичної боротьби відсутній об'єктивний детальний аналіз суспільно-політичних проблем. А вибори це, певно, не та подія, де сьогодні варто шукати правди світла і добра. Як говорив ще Отто фон Бісмарк: «Ніколи так багато не брешуть, як під час війни, після риболовлі і перед виборами».

Згадаймо нещодавню президентську кампанію, де обидва претенденти на владне крісло з одного боку сприймалися як «білі і пухнасті» лицарі, що в момент здатні вирішити усі проблеми улюбленого народу, а з іншого боку як злочинці, які рвуться до влади будь-яким шляхом і способом, почасти не усвідомлюючи усієї відповідальності за власні слова та вчинки. Така бінарність ціннісних орієнтирів називається схематизацією політичної корунікації або редуційністю.

Ще давні риторичні засвідчували той факт, що підвищена увага до дрібних деталей може викривити суть проблеми, або взагалі створити ситуацію, коли пересічний реципієнт її не помітить. У науці істинність не потребує доведення, тоді коли у політиці істинність суб'єктивна. Вона встановлюється шляхом голосування. Найважливіші для країни рішення приймаються шляхом виборів, у яких беруть участь люди як політично грамотні, так і навпаки, при чому останніх – переважна більшість.

Ступінь редуції політичного дискурсу залежить від його жанру, автора, адресата, політичної ситуації. Максимальний ступінь редуції типовий для малих жанрів (слоган, тези, листівка, плакат), а також текстів, зорієнтованих на широкого споживача, він визначається ще й контрастністю поглядів опонентів. Мінімальна редуція притаманна внутрішньопартійній інформації, що призначена для обмеженого кола реципієнтів. Сучасні політологи та політтехнологи відзначають, що редуція притаманна політичному дискурсу в усьому світі. Наслідком такого прийому є поділ

політиків на своїх та чужих, правильних та неправильних, поганих і хороших, патріотів і космополітів.

Стандартність – експресивність. Ці антонімічні ознаки природно поєднані в політичному мовленні. Стандартне мовлення організоване за конвенціями, законами, категоріями і поняттями, що не виходять за межі усталених знань і щоденної практики. Воно дуже часто здійснюється за принципом здорового глузду, тобто політичні явища і процеси висвітлюються поверхнево, не заглиблюючись у їхню суть, зміст і форму. Стандартність висловлень полегшує і спрощує їхнє сприйняття. Такі тексти стають доступними для широкого кола реципієнтів. Для усвідомлення такої інформації не потрібно витрачати багато зусиль, щоб розшифрувати пропонований зміст. Для стандартного політичного дискурсу типова загальноживана лексика, слова у прямому значенні, штампи і кліше, які втратили свою образність, наприклад: *Завершилася двостороння зустріч президента України Володимира Зеленського з президентом Французької Республіки Еммануелем Макроном. Це була перша двостороння зустріч у рамках перемовин, запланованих сьогодні для напрацювання бачення щодо завершення війни на Донбасі. Еммануель Макрон як сторона, що приймає, ознайомив Володимира Зеленського зі сценарієм та форматом проведення переговорів. В Офісі також повідомили, що вже триває двостороння зустріч Зеленського та канцлера Меркель. У понеділок ще заплановані двостороння зустріч Зеленського з президентом Росії Володимиром Путіним, а також зустріч чотирьох лідерів. Пізніше запланована прес-конференція за результатами перемовин у Нормандському форматі (Понеділок, 9 грудня 2019, 17:22).*

Оформлені відповідним чином тексти насичені вербальними засобами і сприймаються як «буденні». Стандартний політичний дискурс не спроможний викликати резонанс у суспільстві, сформувати потрібну для конкретного політика реакцію громадян. Він має швидше інформативний характер.

Коли треба досягти визначеного суспільного резонансу політики прибігають до нестандартних тактик і стратегій спілкування, серед яких досить популярним є емоційність. Емоційне мовлення виходить за межі звичної логіки, знаходить нові глибинні взаємозв'язки і взаємовпливи між явищами і процесами суспільного життя і природи, що не проявляються на поверхні різноманітного, в тому числі і суспільно-політичного життя.

Експресивність політичного дискурсу передбачає наявність максимальної кількості прийомів та засобів, що роблять текст цікавим для адресата, надають особливу естетичну значущість спілкуванню. Дослідники політичного мовлення до таких засобів відносять різні стилістичні фігури (антитезу, інверсію, алюзію, еліпсис, порівняння, метафори та метонімії тощо), наприклад: *У вівторок глава Державного бюро розслідувань Роман Труба отримав потрійний удар по своїй кар'єрі та репутації. По-перше, ввечері 2 грудня близького соратника Труби, якого називають його «**правою рукою**», спіймали на вимаганні хабаря розміром 150 тисяч доларів. По-друге, після двотижневого мовчання знову заговорив Телеграм-канал з промовистою назвою «**Трубу прорвало**» та видав чергову серію **скандальних зливів**, у яких нібито фігурує директор Бюро. Ну й останнє, але, мабуть, найважливіше, **Рада презавантажила ДБР**, завдяки чому Роману Трубі доведеться залишити свою посаду. На створення ДБР у 2016 році покладали великі надії, відомство називали українським аналогом ФБР. Сам Труба сподівався, що будівля Держбюро стане таким самим **символом, як будівля Гувера в американському Федеральному бюро**. Три роки по тому відомство знане своєю неоднозначною репутацією та низкою скандальних справ. Після програшу на президентських виборах Петра Порошенка ДБР взялось за його активне переслідування, ініційоване Андрієм Портновим, колишнім соратником Віктора Януковича. При цьому Портнов коментує хід розслідувань у деталях, так, **наче сам сидить у кабінеті Труби** (Вівторок, 3 грудня 2019, 16:00).*

Одним з найважливіших засобів політичної переконцептуалізації стала метафора, яка дає змогу представити складну проблему як досить просту й добре знайому, окреслити основний аспект проблеми, зробити його більш значимим або навпаки – відволікти від нього увагу суспільства, висвітлити варіант розвитку подій як неможливий або навпаки цілком природній. Ще Ф. Бекон писав, що слова можуть затушовувати розуміння і можуть існувати прості слова про речі, які існують або не існують.

Підґрунтям теорії концептуальної політичної метафори стала праця Дж. Лакоффа і М. Джонсона «Метафори, якими ми живемо». Автори звернулися до політичного дискурсу, детально розглянувши мілітаристську метафору Д. Картера і її наслідки.

Слова – це продукти ідолів розуму. Зазвичай джерелами метафоричних висловлювань стають особливо актуальні для суспільства реалії, які викликають підвищений інтерес. Так, до найбільш активних джерел метафористики у сучасній політичній науці відносять теми «Війна», «Кримінал», «Хвороба», «Театр», «Людське тіло», «Тварини», «Дорога», «Спорт» та ін.

Одним з перших звернувся до вивчення політичної метафорики М. Осборн. Його праці стали точкою відліку в дослідженні політичної риторики, характерною рисою якої став погляд на метафору як мовний засіб, який виконує одночасно й естетичну, й прагматичну функції. Метафора розглядалася як прикраса мовлення, спосіб привернути увагу й емоційно вплинути на адресата.

М. Осборн вважає, що метафори, зокрема архетипові, мають найбільший вплив, оскільки співвідносяться з основними людськими мотивами, коли людський досвід стає їх центром і набуває символічного вираження. Так відбувається подвійна асоціація. Предмет асоціюється з найбільш рельєфною сферою досвіду, яка, у свою чергу, вже асоційована з основними людськими мотивами. Оскільки метафора ґрунтується на основних людських потребах, її автор може розраховувати на те, що вона

буде сприйнята і зрозуміла більшості. Наприклад, метафора «хвороба – ліки»: хвороба викликає тривогу, а ліки слугують заспокійливим. Тому, наголошує М. Осборн, метафори так часто використовують у важливих політичних зверненнях у будь-якому суспільстві. У політичному дискурсі метафори виконують такі функції: актуалізація тону й точки зору у вступі, підсилення аргументації в основній частині виступу, синтез значення і сили звернення в заключній частині. Отже, якщо оратор бажає вплинути на громадську думку, вибір архітипових метафор аргументований [57].

Особливістю політичного дискурсу є прагнення автора нав'язати свою думку інтерпретатору тексту (адресату, реципієнту, електорату). Головне завдання, яке повинен вирішити автор дискурсу – підготувати свідомість реципієнта так, щоб уникнути загальновідомого явища – когнітивного дисонансу. Поняття когнітивної відповідності-невідповідності тісно пов'язане з селективними і атрибутивними процесами у свідомості людини. Їх розуміння та врахування дає змогу легко активізувати механізми пам'яті людини, які автоматично викликають асоціації, концепти, фрейми тощо, пов'язані з розумінням людиною інформації і, що особливо важливо, – включають захисні механізми, формуючи так звану зону комфорту – відкидають ту інформацію, яка може викликати нерозуміння або негативні асоціації. Саме нечітка семантика мови, на думку В. Дем'янкова, сприяє гнучкому проникненню в чужу свідомість: новий погляд модифікується (свого роду мімікрія) під впливом системи усталених думок інтерпретатора, а водночас і змінює саму систему [24]. Саме на врахуванні вищезазначених явищ здебільшого і ґрунтується прагнення використовувати у політичному мовленні когнітивні метафори.

Поширеними полемічними прийомами підвищення емоційності політичного дискурсу є: гумор та іронія посилюють емоційний вплив на слухачів, допомагають «розрядити» напружену атмосферу; прийом бумеранга – «бий ворога його ж зброєю» – полягає в тому, що теза чи аргумент обертається проти того, хто їх висловив; зведення до абсурду –

демонструється хибність тези, оскільки наслідки, що випливають з неї, суперечать дійсності; атака запитаннями – у суперечці важливо ставити запитання: відповідати завжди складніше, ніж запитувати. Мета цього прийому – перехопити ініціативу, ускладнити становище опонента.

Співвідношення стандарту й експресії в політичному дискурсі може бути різним. Це співвідношення не слід сприймати як позитивне чи негативне явище. Його нормативність визначається політичним режимом, жанром політичного мовлення, індивідуальними особливостями політика та іншими дискурсивними ознаками.

Діалогічність – монологічність. Сучасна політична комунікація діалогічна за природою. Як ми зазначали раніше, вона не призначена інформувати, а покликана виконувати функцію впливу. Будь-який політичний дискурс створюється і сприймається як діалог політика із суспільством. Автор доводить до суспільства свої ідеї, полемізує, інтерпретує факти, наводить аргументи. Політик не має права звертатися до «обраних», талановитий політик спроможний вести діалог з усіма верствами населення.

Дослідники політичного дискурсу визначають три типи діалогічності:

1) власне діалогічність, що виявляється у природному діалозі, коли текст створюють двоє комунікантів (інтерв'ю, індивідуальна бесіда, прес-конференція, дебати з опонентом тощо);

2) діалог «на відстані», коли політик дає відповіді на завчасно надіслані запитання, коментує вислови колег, дає оцінку наявним поглядам;

3) інтертекстуальність – діалог культур в просторі і часі. Інтертекстуальність (фр. *intertextualite* — «міжтекстовість») — термін, що вживається для позначення спектру міжтекстових відношень і постулює, що будь-який текст завжди є складником широкого культурного тексту; полягає у: відтворенні в літературному творі конкретних літературних явищ інших творів, більш ранніх, через цитування, алюзії, ремінісценції, пародіювання тощо, явному наслідуванні чужих стильових властивостей і норм (окремих письменників, літературних шкіл і напрямків) — тут мають місце всі

різновиди стилізації. Сучасне політичне мовлення насичене цитатами, ремінісценціями, алюзіями, авторськими метафорами.

Розрізняють такі види інтертекстуальності: генетична — бере до уваги лише ті прототексти, які спричинили виникнення політичного дискурсу; інтенційна — спланована автором, усвідомлена ним; іманентна — визначена чи нав'язана самим дискурсом; рецепційна — та, яка може бути виявлена емпірично різними реципієнтами.

Сприйняття інтертекстуального діалогу буде ефективним, коли реципієнт має фонові знання у тій галузі, яка висвітлюється. Використання в політичному мовленні прецедентних культурних знаків інтелектуалізує мовлення, робить його вишукано витонченим, яскравим, здатним привернути увагу, оцінити потенційні можливості політика. Однак інтертекстуальність значно ускладнює сприйняття інформації, яка розрахована на «обраних».

Відкрита – прихована оцінність. Оцінність типова риса політичної інформації. Оцінка є способом формування позитивного чи негативного ставлення суспільства до політичної події, явища, інституту, окремого політика чи його дій тощо. Оцінка може проявлятися відкрито чи приховано, а також проходити градацію «позитивна»-«нейтральна»-«негативна», при чому негативну оцінку сучасні політики можуть використовувати як черговий рекламний трюк для підвищення свого рейтингу.

Толерантність – агресивність. Політична діяльність реалізується через діалектичну взаємодію агресивності, рішучої боротьби за свої ідеї і толерантності, терпимості до ідей і вчинків політичних однодумців, союзників і суперників, опонентів.

З одного боку, політик не може діяти самотійно, а отже, він повинен бути терпимим до інакомислення, з іншого боку, політична діяльність – це завжди боротьба з опонентами за досягнення і утримання влади. У тоталітарному суспільстві політичних опонентів знищують фізично, позбавляють їхніх громадянських прав і можливості займатися політичною

діяльністю. У демократичному суспільстві політичних суперників прагнуть усунути від влади шляхом їх дискредитації в очах суспільства.

Агресивність політичної комунікації різко зростає в періоди, коли політичне рішення повинно прийняти широке коло громадян (під час виборів, референдуму, політичних демонстрацій та ін.). Агресивність помітно знижується, коли політичні суперники змушені діяти спільно (наприклад, при роботі в парламенті, при необхідності боротися зі стихією або протистояти тиску з-за кордону). Комунікативна (вербальна і невербальна) агресивність зазвичай зростає із збільшенням соціальної напруги.

Як об'єкт лінгвокультурологічного аналізу, політичний дискурс має, крім розглянутих, ще низку диференційних ознак, які визначають його суть: цілеспрямованість і динамічний характер, ситуативна приуроченість, спонтанність мовної діяльності, прихильність до певного контексту, приналежність до цілого пласту культури, а також жанрова або ідеологічна приналежність.

А отже, політичний дискурс – це особливий комунікативний продукт політичного спілкування, що визначається як сама політична діяльність та як її результат. Відн характеризується низкою суперечливих ознак, до яких відносимо: інформативність, ритуальність, інституційність, особистісний характер, екзотеричність, езотеричність, багатоаспектність, редукційність авторство, анонімність політичного тексту, інтертекстуальність, автономність, агресивність, толерантність. Найважливішою функцією політичного дискурсу є функція політичної пропаганди, переконання та впливу. Політичний дискурс – це суттєва складова соціокультурної взаємодії, характерними рисами якої є інтереси, цілі, стилі і формування такої суспільної думки, що потрібна для автора дискурсу.

РОЗДІЛ 3

МОВНІ ЗАСОБИ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

На мовне оформлення політичної комунікації впливає низка чинників, зокрема, мовлення політиків безпосередньо залежить від статусу держави, рівня її розвитку, загальнодержавної та партійної ідеології, а також від соціальних, історичних і економічних та інших умов, що склалися в державі.

У попередньому розділі ми визначали, що важливими функціями політичного дискурсу є інформаційна, аргументативна, інтерпретаційна, ідентифікаційна, функція впливу, групового об'єднання тощо. Проаналізувавши механізм функціонування політичного дискурсу, ми виокремили низку специфічних його особливостей: смислова невизначеність (політики часто висловлюють свою думку узагальнено); вплив на підсвідомість адресатів, езотеричність (справжній зміст багатьох політичних висловлювань зрозумілий лише обмеженому колу слухачів); залежність тексту виступів від адміністративно-територіальної специфіки; театральність; оцінність, агресивність. Усі ці функції реалізуються шляхом добору мовних засобів лексичних, словотвірних, морфологічних, синтаксичних, а також використання стилістичних фігур, тропів, прийомів.

3.1 Особливості лексики політичного дискурсу

Найважливішою одиницею оформлення висловлення у політичній комунікації є слово. І хоча у комунікативній лінгвістиці слово не розглядають як одиницю комунікації, воно є засобом логічного оформлення думки, що реалізує низку виражальних можливостей: є засобом актуалізації, виконує оцінну функцію, має емоційно-експресивне навантаження. Ці властивості слова у політичній галузі допомагають створити повідомлення, що допоможе досягти конкретної комунікативної мети: матиме визначальний вплив на формування суспільної свідомості тощо.

Лексична система сучасної української мови має широкі виражальні можливості. В лексиці відбито національний характер мови, репрезентовано ментальну картину світу, відбито сучасні тенденції розвитку людського світу, науки, техніки, що свідчить про ступінь розвитку суспільства, його

адміністративно-територіальний устрій, рівень освіченості та культури, визначає матеріальні та духовні цінності.

Основу будь-якого мовлення складає загальноповживана лексика. Звісно під час контент-аналізу політичних текстів ми брали до уваги не усю лексику, яка використовується у повідомленні (тексті), а лише ті слова, що є ключовими в формуванні змісту повідомлення.

У проаналізованих дискурсах найбільшу групу загальноповживаних слів складають назви осіб, зокрема:

- назви осіб за національністю: *Але ми всі це подолаємо, тому що кожен з нас – **українець**. Ми всі – **українці**, не існує великих або менших, правильних або неправильних. Всі **українці** – від Ужгорода до Луганська, від Чернігова до Сімферополя, у Львові, Харкові та Донецьку, в Дніпрі та Одесі – ми всі **українці** (В. Зеленський, 20.05.2019). Ми повинні стати **ісландцями** в футболі, **ізраїльтянами** – в обороні рідної землі, **японцями** – в технологіях, **швейцарцями** – в умінні щасливо жити один з одним, незважаючи на будь-які розбіжності (В. Зеленський, 20.05.2019);*

- назви осіб за родом занять, професією, посадою: *І тоді це прозвучало, як дитячий жарт, але потім я зрозумів, що насправді це істина. Тому що кожен з нас - **президент** (В. Зеленський, 20.05.2019). Згадайте, будь ласка, збірну Ісландії з футболу на чемпіонаті Європи, коли **дантист, режисер, пілот, студент і прибиральник** билися і захищали честь своєї країни, і зробили це, хоча ніхто не вірив (В. Зеленський, 20.05.2019). Я за останні тижні декілька раз зустрічався з **аграріями** (В. Зеленський, 14.04.2016). Учора під стінами українського парламенту відбулася кривава трагедія, організована спецслужбами, на наше переконання, у результаті якої загинули невинні українські **військовослужбовці**, які стали жертвами цієї трагедії (О. Ляшко, 11.09.2015). Сотні **експертів, правознавців, економістів, соціологів, конституціоналістів, представників українського креативного класу, громадянського суспільства** працювали над Новим Курсом України більше чотирьох років (Ю. Тимошенко, 11.02.2019);*

- назви осіб за соціальними ознаками: *І моє обрання доводить: громадяни втомилися від досвідчених, системних, надутих політиків, які за 28 років створили країну можливостей - можливостей відкатів, потоків, дерибанів* (В. Зеленський, 20.05.2019);
- назви осіб за родинними стосунками: *Після перемоги на виборах мій шестирічний син сказав: «Тату, я по телевізору бачив – кажуть, що Зеленський президент»* (В. Зеленський, 20.05.2019);
- назви осіб за фінансовим становищем: *Ми повинні усі чітко усвідомлювати, що через занижені тарифи держава фактично дотувала усіх – і бідних, і багатих, бо та ж субсидія була прихована в різниці в тарифах* (В. Гройсман, 14.04.2019). *Державна підтримка – не підприємствам олігархів, а лише тим національним виробникам, які мають план розвитку і здатні виробляти конкурентну продукцію* (О. Ляшко, 20.05.2014);
- назви осіб за місцем чи способом проживання: *Продаж землі — це афера тисячоліття! Я нікому не дам продати угіддя чужинцям, а навпаки зміню державну політику, щоб земля годувала українських селян* (О. Ляшко, 18.07.2019);
- назви осіб за приналежністю до партій: *Чого ти жодного слова співчуття не кажеш, ані ти, ані регіонали?* (О. Ляшко, 13.05.2014). *Про мене говорять багато, багато негативу і брехні, а ви подумайте чи хоч один представник бандитської влади чи комуняк приїжджав до вас у місто і за відсутності охорони говорив з вами і давав змогу розказати про свої проблеми* (О. Ляшко, 20.05.2014).

Наведені лексичні засоби не несуть особливого стилістичного навантаження, вони швидше виконують ідентифікаційну функцію: непрямо маркують адресата мовлення, за права якого бореться той чи той політик, або негативних персонажів, проти яких налаштований політик чи суспільство. Народні обранці часто використовують політичну стратегію ідентифікації, намагаючись схилити на свій бік народ шляхом ототожнення себе з ним,

наприклад: *Справжній **політик** має бути для народу, якщо треба я можу і заспівати з сільською **бабою**, а якщо треба і чарку вип'ю, бо **політик** це людина, а не **сноб** у дорогому костюмі і галстуці, що навіть не дивиться на людей* (О. Ляшко, 20.05.2014). *Нам, великому українському **народу**, треба стати сильними і успішними, стати як рівні серед рівних в один ряд з розвинутими країнами світу* (Ю. Тимошенко, 11.02.2019). – *Тоді на запитання, хто я такий, я відповів: **громадянин** України. Із того часу в цьому плані нічого не змінилося. Я простий **громадянин** України. Але змінилося інше. Тоді, на Майдані, було страшно. Я дуже добре пам'ятаю це відчуття. Зараз – ні. Зараз у цій країні не страшно. І це головний здобуток, який ми маємо після Майдану.*(О. Гончарук, 28.08 2019). Функцію ідентифікації підсилюють повтори та граматичні засоби, зокрема особові займенники.

Сучасна демократизація політики визначає пріоритет загальнолюдських цінностей над державними, тому оперування лексемами на позначення осіб за родинними стосунками визначає той факт, що політик, як і пересічний громадянин, – це, перш за все, людина зі своїми слабкими та сильними рисами.

У цьому плані виражальний ефект впливу на свідомість адресата політичного дискурсу реалізують загальні назви, зокрема, назви органів людського тіла: *Дорогий народ, протягом свого життя я намагався робити все, щоб українці посміхалися. Я відчував так **серцем*** (В. Зеленський, 20.05.2019). *Ми не маємо права більше діяти за принципом, коли права **рука** не знає, що робить ліва, коли рішення "футболяться" місяцями від міністерства до міністерства, коли ставляться завдання, які ніхто не виконує і ніхто за це не несе відповідальності* (В. Гройсман, 14.04.2019). *Без відновлення економічного зростання ми ніколи не станемо на власні **ноги*** (В. Гройсман, 14.04.2016). *Так може зробити тільки Ляшко, а брешуть вони про мене бо бояться, бо не хочуть дати змогу підняти Україну з **колін** і зробити добре не тільки собі, а й людям* (О. Ляшко, 20.05.2014). З наведених

висловів очевидно, що лексика цієї семантичної групи у складі фразеологізмів увиразнює повідомлення, актуалізуючи найбільш цінну в комунікативно-прагматичному плані синтагму.

Окремі загальні назви визначають поняття, що є проблемними у суспільній свідомості українців. До цієї семантичної групи належать назви неістот, що є елементами інфраструктури: *Десь ремонтують **дороги** і **тротуари**, десь **садочки** і **школи**, десь **поліклініки** і **лікарні**... Це поки що ознаки, бо за рік чи два усі дірки, які набирались роками, не залатаєш* (В. Горйсман, 14.04.2016). *Це міфічні українські **дороги**, які будуються і ремонтуються лише в чийсь бурхливому уяві* (В. Зеленський, 20.05.2019). Наведені лексеми свідчать про обізнаність представника влади з народними проблемами, але ще не говорять про те, що посадовець їх вирішить.

Особливу функцію впливу в політичному дискурсі мають назви абстрактних понять, що сприймаються як загальнолюдські цінності, наприклад: *Не 73%, які за мене голосували, а всі 100% українців. Це не моя, це наша спільна **перемога**. І це наш загальний шанс, за який ми несемо спільну **відповідальність*** (В. Зеленський, 20.05.2019). *Так, ті, хто не знайшов собі дому, а знайшов заробіток на чужині, ті, хто в боротьбі з бідністю змушений втрачати власну **гідність*** (В. Зеленський, 20.05.2019). *Одне з ключових завдань, яке стоїть сьогодні перед усіма нами, – відновити **довіру** до влади* (В. Гройсман, 14.04.2019). *На зміну таким лідерам повинні прийти ті, хто знає, що таке **любов**, **повага** до ближнього* (Ю. Тимошенко, 12.02.2018).

Незважаючи на позитивну семантику виділених слів, абстрактна лексика сприймається реципієнтами по-різному і не має однозначного змістового наповнення, що уможлиблює її використання в маніпулятивних текстах, де значення «розмивається», а слова позначають те, що потрібно маніпулятору в певному тексті, наприклад, згадаємо гасла славнозвісної «Партії регіонів»: ***Стабільність** і **добробут!** Голос за нашу партію – це*

голос на користь **стабільності, добробуту і свободи**. Ми здатні це забезпечити, якщо отримаємо мандат Вашої **довіри** (2014).

Потрапляємо й на абстрактні назви, що асоціюються з негативними явищами суспільно-політичного життя у суспільства, які виникли через невдалі політичні рішення, низький економічний розвиток тощо: *Перше, що потрібно для цього – усвідомити, що держава може і повинна реально боротись з безробіттям, повинна активно, а б сказав навіть агресивно, добиватись забезпечення своїх громадян роботою* (В. Гройсман, 14.04.2019). **Авторитаризм, агресивність, ненависть, війна** – така якість лідерства не має майбутнього. Лідери, які сповідують такі архаїчні залишки минулого, підуть у небуття самі, разом із **війною, ненавистю**, разом з усім поганим, що вони сьогодні пропонують світу. Я думаю, що це трапиться швидко (Ю. Тимошенко. 12.02.2018). За допомогою таких лексем політики не лише критикують владу, а й впливають на думки та емоції найбільш незахищених верств населення, нагнітаючи страх, істерію; намагаються спричинити паніку в суспільстві, провокують до агресивних форм протесту та вчинків.

Реалізацію сугестивності мовних засобів в політичному мовленні, серед яких основне місце належить лексичним, досліджувала В. Чернявська. На її думку, існує ціла низка засобів – «і лексичного, і граматичного, і стилістичного рівнів мови, що мають потужний впливовий потенціал і здатні висувати ті чи інші пов'язані з ними смисли в центр уваги» [74, с. 29]. До лексичних засобів сугестії авторка відносить слова, що мають абстрактну семантику, завдяки чому використовуються без конкретизації і можуть позначати різні смисли. Такі лексеми мають емоційно-експресивне позитивне забарвлення та апелюють до ідеологічних цінностей – свободи, справедливості, чесності тощо. Г. А. Копніна називає їх «словами-афективами», що «втрачають конкретне історичне, ідеологічне значення і в різних політичних системах можуть мати різний зміст» [44, с. 84].

Мова політичного дискурсу неможлива без онімів. Належність одиниці — провідна ознака власної назви. Ознакою, яка розрізняє власні та загальні

назви (апелятиви), є відношення до поняття: загальні назви — носії понять, а власні назви включають усю відому мовцеві інформацію про свої денотати, без певних узагальнень, і тому пов'язуються з поняттями лише тією мірою, якою вказують на різновид об'єктів, до яких належать їх денотати.

Серед онімів політичного дискурсу найбільш поширені:

1) географічні власні назви, що складають уявлення про геополітичну картину світу, політичну спрямованість окремих держав та угруповань, а саме:

- назви частин світу: *Так, ми вибрали шлях в Європу. Але Європа – недесь там, вона тут. І коли Європа буде тут, вона буде тут, вона буде в Україні* (В. Зеленський, 20.05.2019). *Українці в Європі і Азії, в Північній і Південній Америці, Австралії та Африці* – я звертаюся до всіх українців на планеті: ви нам дуже потрібні (В. Зеленський, 20.05.2019);

- назви держав та їхніх об'єднань: *Ви повинні їхати в Україну не в гості, а додому, ми чекаємо вас* (В. Зеленський, 20.05.2019). *Україні варто досліджувати, що відбувається всередині Росії. Це допоможе мати план дій для різних сценаріїв. Ключовим пріоритетом нашої роботи є підтримка інституцій урядових і позаурядових, які займатимуться серйозним вивченням Російської Федерації, а саме — вивченням відносин між федеральним центром і суб'єктами федерації, відцентрових рухів, дослідженням природи проблем, які існують всередині РФ, і яким чином Україні позиціонувати себе в тих чи інших питаннях...* (В. Огризко, 25.08.2019). *Буде продовжено роботу над розвитком відносин зі США, Канадою, країнами «Великої сімки», сусідніми державами, які вже є членами ЄС і НАТО. ... Ми також сприятимемо встановленню близьких відносин з Молдовою та Грузією, які є нашими партнерами в низці питань* (М. Бардіна, 28.08.2019);

- назви міст, що є світовими політичними центрами: *Ми маємо надати чіткий сигнал нашим міжнародним партнерам, що є червоні лінії, які ми не*

*будемо перетинати. Найважливіші майбутні візити — до **Вашингтона** і **Берліна*** (Г. Гопко, 28.09.2019);

2) назви світових політичних і військових організацій: *Саме тому ми чуємо тези про «громадянський конфлікт» та проведення кримського референдуму під егідою **ООН*** (М. Бардіна, 28.08.2019). *Декларації про курс на **ЄС** і **НАТО** мають бути наповнені законодавчим змістом* (Г. Гопко, 28.09.2019);

3) назви внутрідержавних політичних інститутів та документів, що регламентують суспільно-політичне життя держави:

- назви органів державної влади, міністерств, відомств, державних фондів: *Я розпускаю **Верховну Раду** восьмого скликання. Слава Україні!* (В. Зеленський, 20.05.2019). *Особливо хочу акцентувати увагу на зміні системи взаємодії **Уряду** і **Парламенту*** (В. Гройсман, 14.04.2016). *Більшість двосторонніх напрямків зовнішньої політики залишались у сфері відповідальності **МЗС** та дипустанов за кордоном, але динаміка візитів українських посадовців свідчить про активне залучення **Міноборони, Мінюсту, Мінінфраструктури, Генпрокуратури** тощо* (П. Порошенко, 16.04.2018). *Я маю певні застереження щодо того, щоб об'єднувати **Міністерство культури** з іншими — тому що це є політичний бренд. Крім того, це може відобразитися на програмах фінансування **Українського культурного фонду**, завдяки якому важливі проекти отримують фінансування* (Т. Пересунько, 28.08.2019);

- назви силових структур: *Уряд схвалив план пріоритетних дій до 2020 року, що підтверджує необхідність наближення національного законодавства до норм ЄС; приведення **ЗСУ** до стандартів держав-членів НАТО; посилення міжнародної торгівлі та інвестиційної привабливості* (П.Порошенко, 16.04.2019). *Серед пріоритетних завдань — реформа **Служби безпеки України**, створення парламентського комітету з нагляду за спецслужбами, забезпечення прозорості закупівель для сектору безпеки* (Г. Гопко, 28.09.2019);

- назви державних посад: *А також я прошу вас звільнити з посад голову Служби безпеки України, генерального прокурора України, міністра оборони України* (В. Зеленський, 20.05.2019);

- назви державних документів, законів: *Тільки що не тільки я приймав присягу, кожен з нас поклав руку на Конституцію і кожен з нас присягнув на вірність Україні* (В. Зеленський, 20.05.2019). *А тому я дуже прошу вас прийняти закон про скасування депутатської недоторканності, закон про кримінальну відповідальність за незаконне збагачення, багатостраждальний виборчий кодекс. У своїй діяльності новий Уряд керуватиметься тими базовими стратегічними документами, які визначають основні орієнтири на нашу шляху європейського розвитку: Стратегією України – 2020, Коаліційною угодою, яка була підготовлена і підписана у 2014 році усіма п'ятьма фракціями, які утворили коаліцію «Європейська Україна», Угодою про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом; Стратегічними документами, підписаними з нашими міжнародними партнерами, Планом законодавчого забезпечення реформ, який був затверджений у цій залі минулого року* (В. Гройсман, 14.04.2019). *Спільно з Верховною Радою я пропоную негайно створити робочу групу з залученням міжнародних експертів, яка повернеться до двох напрацьованих варіантів нового Податкового кодексу* (В. Гройсман, 14.04.2016). *Ми доб'ємося організації справжнього переговорного процесу та відновлення миру відповідно до Будапештського Меморандуму* (Ю. Тимошенко, 11.02.2019);

4) антропоніми, зокрема імена і прізвища очільників держав, держслужбовців, політиків: *Якщо він не спирається на більшість, тоді потрібно формувати нову коаліцію, тоді потрібно підбирати нове керівництво країни від уряду до Голови Верховної Ради і власне кажучи, мені дуже імponує досвід Маргарет Тетчер, коли виявилася така ситуація, вона абсолютно чітко сказала: немає підтримки, давайте поставимо на голосування ще раз і вона тільки після того робила реформи, коли отримала*

під ці реформи кворум довіри (Ю. Тимошенко, 11.02.2019) Також був призначений спецпредставник Держдепу **Курт Волкер**, у бюджеті США на 2018 р. передбачені \$350 млн для безпекової допомоги Україні та санкціоновано надання Україні летальних озброєнь оборонного характеру (П.Порошенко, 16.04.2018).

Визначені власні назви дають уявлення про політичний устрій держави, його владні інститути, розкривають концепцію державної політики, визначають зовнішньополітичні орієнтири. У мовленні політиків вони мають інформативне навантаження, а також вказують на особисті зв'язки та ранг народних обранців у сфері політики.

Особливу роль в політичному дискурсі виконують терміни. Науковий термін точно і однозначно визначає чітко окреслене спеціальне поняття будь-якої галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо і його співвідношення з іншими поняттями в межах спеціальної сфери. Ступінь володіння політиком науковою термінологією визначає рівень його інтелектуального розвитку, освіченості.

У аналізованих політичних дискурсах потрапляємо групи термінів, що називають:

- поняття фінансової галузі: *Це шокуючі **тарифи**, принизливі **зарплати і пенсії**, хворобливі **ціни**, неіснуючі робочі місця* (В. Зеленський, 20.05.2019). *Від Уряду, який сьогодні сформовано, люди чекають в першу чергу відповідальної політики, активних дій, які дозволять вивести Україну з **кризи*** (В. Гройсман, 14.04.2016). *Хочу наголосити на тому, що збереження **макрофінансової стабільності** і ефективна співпраця з нашими міжнародними партнерами є критичною умовою нашого подальшого розвитку* (В. Гройсман, 14.04.2016). *Наш попередній досвід, зокрема при прийнятті **бюджету** на цей рік, показує, що в рамках базових параметрів, які ми визначаємо спільно з нашими міжнародними партнерами, існують різні шляхи досягнення цілей* (В. Гройсман, 14.04.2019). *Це й **борги**, які дісталися нам у спадок. Це об'єктивна дійсність. У наступному році кожному*

третю гривню ми будемо витратити на обслуговування боргів (О. Гончарук, 28.08.2019). *Я вже казав про те, що в Україні може бути іпотека у гривні під 12–13%. Це абсолютно точно можна зробити наступного року* (О. Гончарук, 28.08.2019). *Мільйони українців по закордонах горишки не їздили б виносити, офшори ані я б, як президент, не реєстрував, ані олігархи, ніхто б у мене офшори не реєстрував, а платили б податки тут, а хто не захотів б платити, то відповідав би* (О. Ляшко, 12.05.2016);

- суспільно-політичні реалії: *Ми побудуємо країну інших можливостей, де всі рівні перед законом, де є чесні і прозорі правила гри, одні для всіх. А для цього до влади повинні прийти люди, які будуть служити народу* (В. Зеленський, 20.05.2019). *Так що, шановні депутати, ви призначили самі інавгурацію в понеділок, в робочий день* (В. Зеленський, 20.05.2019). *Я вважаю, що однією з ключових передумов такого відновлення довіри є ефективне державне управління* (В. Гройсман, 14.04.2016). *Хочу підкреслити, що в моєму розумінні відповідальна держава – це держава, яка виконує соціальний контракт, тому реформування соціальної політики буде безсумнівно одним з наших ключових пріоритетів* (В. Гройсман, 14.04.2016);

- юридичні поняття: *Можу вам пообіцяти, що на всіх етапах – від підготовки законопроектів до їх прийняття і подальшої імплементції – Уряд буде постійно в діалозі з народними депутатами* (В. Гройсман, 14.04.2016). *Створю прозорий земельний кадастр, що унеможливить земельне рейдерство* (О. Ляшко, 20.05.2014);

- економічні поняття: *А це можливо тільки шляхом глибокого реформування, якого потребують практично усі сфери нашого життя* (В. Гройсман, 14.04.2016). *Наша мета – зробити незворотними перетворення України в сучасну європейську державу і закласти основи для сталого економічного зростання* (В. Гройсман, 14.04.2016). *Створюючи ліберальні правила гри для бізнесу, ми водночас маємо ефективно використовувати стимули для розвитку власної економіки. Ми маємо*

знайти своє місце у глобальній економіці і забезпечити перехід від сировинно орієнтованої економіки до економіки, орієнтованої на створення високої доданої вартості (В. Гройсман, 14.04.2016).

Терміни мають магічний вплив на свідомість адресатів мовлення. По-перше, наявність термінів в тексті формує квотум довіри до політика, бо наукова інформація є це об'єктивною, не потребує перевірки, а отже сприймається на віру. По-друге, терміни тієї чи тієї галузі народного господарства, науки, техніки в політичному мовленні вказують на те, що політики орієнтуються у відповідних сферах, знають про стан справ, можуть вплинути на його покращення. Однак у реальній практиці політик постійно апелює до соціальних проблем, утім, у популістській формі. Ми не знайшли у відібраних виступах жодного вузького економічного чи юридичного терміна, який засвідчував би не лише рівень фаховості політика, але і його фахову діяльність як державного діяча.

В окремих випадках термінологічна лексика в результаті переносного вживання чи у складі стилістичних фігур набуває яскравого виражального відтінку, наприклад: *Але залишається неврегульованою низка питань, які викликають значний **соціальний резонанс*** (В. Гройсман, 14.04.2016). *Адже, коли пенсіонери отримують по 1-1,5 тисячі гривень пенсії і комунальні послуги становлять 700-800 гривень, я вже не кажу про ціни в аптеках, у магазинах – це означає, що ту платіжку пенсіонери чекають як **ампулу з ціаністим калієм*** (О. Ляшко, 26.05.2015). Використання медичного та музичного термінів створює яскраву образність наведених уривків.

Демократизація суспільства та політики призвела до того, що у мовленні окремих народних обранців потрапляємо на просторіччя, жаргонізми, соціально знижену лексику, зокрема: *І моє обрання доводить: громадяни втомилися від досвідчених, системних, **надutih політиків**, які за 28 років створили країну можливостей - можливостей **відкатів, потоків, дерибанів*** (В. Зеленський, 20.05.2019). *Сьогодні в залі замість 450 депутатів присутні 200. Це зайвий доказ правильності програми*

Радикальної партії про необхідність внесення змін до Конституції і скорочення депутатів Верховної Ради до 200 осіб. Якщо 450 депутатів не можуть ходити в зал, не можуть працювати, то у мене тоді запитання: а навіщо, **скотиняки**, ви тут потрібні і чому люди повинні вам платити зарплату?... Я не можу терпіти такого **бардаку**. Той, кого сьогодні немає в парламенті, – це **дизертир** із фронту, ви залишили фронт, ви залишили фронт захисту України (О. Ляшко, 21.02.2017).

Тут часто називають нас **скотиняками**. За формою – грубо, за змістом – правильно, проте я думаю, що не треба ображати худобу (В. Литвин, 22.02.2017). І питання, які стосуються десятків мільярдів гривень – це зміна до Податкового кодексу, це акцизи, це питання, які стосуються бізнесу – це все **підкилимно** вирішуються в непрозорий спосіб з роботою якихось груп різних **лобістів** і транснаціональних корпорацій, особливо що стосується тютюну та алкоголю. І потім відстояти свою позицію дуже важко, і комітет перетвориться фактично в якийсь такий **от междусобойчик** лобістський, який... від якого держава, власне, не доотримає величезні кошти в Державний бюджет і тут є величезні, зокрема, і корупційні ризики (О. Єднак, 22.02.2016).

Звісно найбільш епотажним у цьому плані є О. Ляшко, наприклад:

От я дивлюся на колег, які тут виходять, виступають і розказують, що не треба було піднімати мінімальної зарплати. Нехай вам, **паразити**, **язик відсохне**, коли ви таке кажете. Ви, **сволочі**, живете на корупційні доходи, ви маєте **мішки грошей**, мільйони українців живуть на 940 гривень пенсії, на тисячу 200 зарплати і ви, **паразити**, сюди виходите, кажете: не треба піднімати. Совісті у вас немає. Ви за 25 років **кінчили** країну. Ви перед кожними виборами **вішали** людям **лапшу на вуха**, давали їм **подачки** по 200 гривень перед виборами, перетворили людей в жебраків, щоб вони за вас, **сволочей**, ходили голосували за **злодюг**, корупціонерів і хабарників.

І сьогодні ви, 20 років просидівши в цьому парламенті, розхваливши країну, ви ходите розказуєте, що не треба піднімати зарплати, не треба

*піднімати пенсії, поїдьте до народу. Людина до мене підходить, бабця-пенсіонерка: «У мене тисячу гривень пенсії, мені на 2 тижні вистачає. А що мені робити інші два тижні в місяці?». І ви мені кажете: не піднімати, бо інфляція і все інше. Інфляції немає в одному місці – на **кладбище**, а все інше – це життя.*

*І тому для того, щоб ми побудували країну, для того, щоб ми її підняли, для того, щоб ви, **паразити**, не сиділи на горбу у людей, ми повинні дати їм гроші, щоб вони від вас не залежали, щоб не брали від вас **подачок**. Бідні люди не обиратимуть чесну владу, тому нам треба багаті люди. Нам треба економічний **рост**, подолання безробіття, створення нових робочих місць, розвиток національного виробництва. Фракція московської **зозулі** не голосує ні за що, ні, разом з "Опоблоком", те, що дасть можливість відродити країну. Геть, **паразити** з...! (О. Ляшко, 22.02.2016).*

Перехід на мову «вулиці» виконує функцію об'єднання політика з народом. Лексика обмеженого вживання не лише виконує оцінну функцію (містить негативну оцінку діям уряду, Верховної Ради), а й ефективно діє на адресатів. Політичні афективи реалізують аксіологічний компонент картини світу носіїв мови, вони розраховані на актуалізацію ціннісних орієнтирів людини, тому вживаються в агітаційних текстах як сугестивні маркери, що «запускають» механізм ціннісних орієнтацій. З огляду на це, політичні афективи поширені і в агітаційно-іміджевих текстах на позначення особистісних рис політиків.

А отже, у структурі політичного дискурсу лексика має низку специфічних особливостей. Слова вживаються не лише як складники одиниці плану вираження змісту – речення, а й як засоби актуалізації для формування образності повідомлення, а також з метою: впливу на свідомість адресата, створення політичного іміджу, оригінального висловлення оцінок.

3.2 Синтаксичні засоби політичного мовлення

Специфіка організації політичного дискурсу передбачає вживання мовних засобів, які дорівнюють слову, однак виявляють свою специфіку на синтаксичному рівні, тобто у словосполученні чи реченні.

Хоча словосполучення не є комунікативною одиницею, однак складає синтагму, на рівні якої окремі лексеми реалізують комунікативно-прагматичну мету аналізованого мовлення.

Вивчивши політичні дискурси президентської кампанії ми звернули увагу на використання низки простих і складних словосполучень, які є маркерами основних пунктів програми кандидата на посаду президента, наприклад: **ЄВРОПЕЙСЬКА ЗАРОБІТНА ПЛАТА. СПРАВЕДЛИВІ ПЕНСІЇ. ДОСТУПНА МЕДИЦИНА. СПРАВЕДЛИВІ ТАРИФИ. ЯКІСНА ТА ДОСТУПНА ОСВІТА. УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА ТА ДУХОВНІСТЬ** (Передвиборча програма кандидата на пост Президента України Ю. Тимошенко, 2019). «СІМ ПЕРЕМОГ ДЛЯ УКРАЇНИ» І. Смешка виглядають так: ***Відновлення** стабільності і керованості держави, повернення Донбасу та Криму, подолання корупції, відновлення середнього класу українського суспільства як основи державності України, економічна відбудова України, реформа державно-політичного устрою України, будівництво справжньої демократії в Україні* (Передвиборча програма кандидата на пост Президента України І. Смешка, 2019).

Ці лаконічні фрази є свого роду слоганами – рекламними політичними гаслами, що впадають в око, добре запам'ятовуються та висловлюють суть намірів народного обранця, причому, додаткову функцію актуалізації тут виконує графічне оформлення.

Доволі часто рекламний слоган — результат творчої праці, і він може бути об'єктом авторського права. У рекламній галузі слоган може бути зареєстрований як об'єкт виключного права — знак для товарів і послуг. Така реєстрація надає ефективну охорону слогану при використанні його іншою особою та використовується для маркування товару або послуги. В Україні

правову охорону мають такі слогани: «Від серця до серця», «Райська насолода» тощо.

У наведених слоганах серед основних груп лексичних одиниць, що беруть участь у вираженні мовленнєвого впливу політики мають свої уподобання, Ю.В. Тимошенко вживає загальнооцінну лексику – прикметники та дієприкметники, рідше прислівники із аксіологічною семантикою, переважно позитивно забарвленою. Таких хід використовують й інші політики, використавши визначені засоби у висловленнях, текстах. Як правило, якщо вони не визначені як політичні гасла, то актуалізуються шляхом повторів чи вживання в одному тексті похідних однокореневих слів із відповідною семантикою, зокрема: *Україна сьогодні потребує не просто нових облич. Вона потребує **НОВИХ ІДЕЙ!*** (Передвиборча програма кандидата на пост Президента України В. Зеленського, 2019). *Ми, українці, хочемо бути **вільними**. ... Жити **вільно** – значить і **вільно** користуватися рідною мовою. ... Можливість **вільно** подорожувати до Європи дасть якнайшвидше запровадження безвізового режиму з ЄС протягом уже першого року мого президентства. До кінця ж терміну моїх повноважень розраховую добитися необхідних політичних рішень з боку ЄС та розпочати переговори про повноцінне членство України в Європейському Союзі, щоб жити в «сім'ї **вольній**, новій». ... Бідній людині важко бути **вільною**, тому що над нею постійно висить безвихідна потреба обміняти свободу на хліб насущний* (Передвиборча програма кандидата на пост Президента України П. Порошенка, 2014). **ЧЕСНИЙ ПРЕЗИДЕНТ – СЛУЖИТИМЕ ЛЮДЯМ!** ... *Вибори дають нам шанс – повернути у владу професійність, **чесність** і совість. ... **Чесний** президент задає стандарт – роби як я. ... Не буде в президента бізнесу, офшорів і власності за кордоном – буде **чесне** служіння Україні і українцям* (Передвиборча програма кандидата на пост Президента України А. Гриценка, 2019).

I. Смешко робить акцент на віддієслівних іменниках, що є центром слогана, навколо якого об'єднуються інші компоненти, що допомагають реалізувати валентність ключового слова.

Виділені лексеми мають магічний вплив на свідомість непересічного реципієнта, формують загальний позитивний образ політика, в який починає вірити суспільство.

Основною одиницею висловлення думки в аналізованому дискурсі є речення. Переважна більшість дискурсів політичного мовлення має розповідний характер, тому їхню основу складають розповідні речення. Звісно нормативність їх оформлення залежить від самого автора, його освіченості, грамотності, культури мовлення тощо, порівняймо: *Шановні колеги, у нас було зареєстровано цілий ряд постанов про скасування рішень Верховної Ради, серед них зокрема і законопроекти, які передбачають скасування наших рішень, які стосуються бюджету. Згідно Регламенту ці постанови подаються на регламентний комітет, коли регламентний комітет приймає рішення, вони невідкладно мають ставитися на розгляд Верховної Ради України, невідкладно мають ставитися і без них неможливо підписати ті законопроекти, які ми приймали по бюджету* (А. Парубій, 22.12.2016). *Потім згідно Регламенту я та моя колега Ганна Гопко, ми надали свої пропозиції і поправки до даного законопроекту. Але коли ми прийшли на комітет, то виявляється, наші поправки вже були відхилені, тому що виявляється, що працювала начебто робоча група за декілька днів до цього і начебто... і коли... Просто я хочу, щоб український народ і телеглядачі розуміли, що коли нам голова комітету виходить на трибуну і говорить, що все робилося прозоро, все робилося в прозорих робочих групах, всі позиції узгоджені, натомість це абсолютно не відповідає дійсності, тому що потім проводиться комітет, величезна кількість людей, ти не маєш можливості ні висловити, ні обґрунтувати свою позицію, і це не є прозорий демократичний спосіб* (О. Єднак, 22.12.2016).

Звісно, що наведені уривки бажають кращого в мовному оформленні. На

нашу думку, народний обранець повинен володіти державною мовою і бути взірцем її використання. Як бачимо з прикладів є речення закінчені і обірвані, що свідчить про рівень напруги у Верховній Раді.

Спонукальні конструкції трапляються, коли обговорюються організаційні моменти або в емоційно насичених промовах депутатів. Від ситуації спілкування залежить категоричність таких висловлювань та емоційно-експресивне забарвлення, наприклад: *Прошу заходити в зал, приготуватись до реєстрації. Прошу запросити в зал депутатів. Колеги, я кілька хвилин почекаю. Будь ласка, запрошую депутатів в зал. Шановні колеги, я ще раз прошу депутатів заходити в зал, щоб ми могли перейти до роботи* (А. Парубій, 22.12.2016). *Тому я звісно закликаю всіх свідомих народних депутатів показати свою позицію і скасувати голосування за той незаконний, неправильний антинародний закон. Слава Україні!* (Ю.Левченко, 22.12.2016). *Друзі, ви хоч почитайте спочатку, щоб критикувати! Чи ви хочете, щоб цих людей садили в тюрму, а не суддів і суміжні з ними інститути. Так ви скажіть тоді правду людям, а не брешіть на всю державу* (Р. Князевич, 22.12.2016).

Зрідка в мовленні політикуму фіксуємо питальні речення, наприклад: *Шановні колеги, готові до реєстрації?... І "за" голосувати, ті, хто підтримують скасування нашого рішення, власне, ті і підтримують. Колеги позиція зрозуміла, так?* (А. Парубій, 22.12.2016). *То я к же ж ви очищуєте судову систему, якщо ви голосуєте за закон, який нібито має очищувати в незаконний спосіб? ... То як можна вірити всім іншим вашим словам, коли ви розповідаєте про гарні закони, коли прямим текстом брешете про Закон України "Про Регламент Верховної Ради України" і про той ваш закон?!* (Ю. Левченко, 22.12.2016). Цілком очевидно, що власне питальні конструкції спрямовані на з'ясування чи уточнення незрозумілої інформації, риторичні питання є переважно емоційно-експресивними засобами.

Популярним засобом ідентифікації політика з народом є особові займенники, що вживаються у ролі підмета, наприклад: *Насправді є тільки*

один поділ: **ми і вони**. **Ми** — це Народ України. **Вони** — це «політичні пенсіонери», які «кочують» із влади до опозиції, із партії в партію, і постійно створюють собі вигідне місце, прикриваючись недоторканністю... **Ми** повинні вибороти мир для України. ... Для рівного розвитку регіонів **ми** перестанемо концентрувати центральні органи влади у Києві (Передвиборча програма кандидата на пост Президента України В. Зеленського, 2019). Значення виділених займенників підсилюється використанням антитези, що реалізує модель «свій-чужий».

У розмовному політичному дискурсі впадає в око надмірне використання в мовленні політиків у ролі підмета займенника «я»: **Я** був автором проекту цієї постанови, виходячи з того, що **я** дуже уважно проаналізував стенограму нашого засідання (С. Соболев, 22.12.2016). Це **я** хочу поділитися враженнями про роботу по даному законопроекту, зміни до Податкового кодексу фактично під ялинку, тому що за декілька днів до Нового року, до податкового періоду нового, тому така ситуація. **Я** думаю, що ми не зможемо подолати, власне, проголосувати за цю постанову, але **я** би закликав народних депутатів голосувати і побільше голосів дати за цю постанову, щоб показати нашу недовіру до діяльності і прозорості роботи податкового Комітету податкової політики (О. Єднак, 22.12.2016) та ін. У політичній галузі рідко депутат виконує свою роботу самостійно, працює, як правило, ціла команда. Однак депутати інколи навмисне «гіперболізують» свій внесок у ту чи ту справу, щоб підвищити власну значущість.

Як ми уже зазначали в попередньому пункті, акцентом у висловленні народного обранця часто є іменники, загальні чи власні назви, що маркують духовні чи матеріальні цінності суспільства та його громадян. Виразальний ефект цих засобів значно підсилюється, коли зазначені лексеми займають вигідну граматичну позицію, зокрема, позицію підмета, порівняймо: **БОГ, СВОБОДА, СІМ'Я і УКРАЇНА є найвищими духовними цінностями українського народу; КУЛЬТУРА, НАУКА, ЗЕМЛЯ та ВЛАСНІСТЬ – одвічно годуватимуть Україну; ВИБОРНІСТЬ, СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ,**

ЗАКОННІСТЬ і АРМІЯ – завжди захищатимуть права українців на життя, свободу і щастя та боронитимуть соборність і незалежність Держави (Передвиборча програма кандидата на пост Президента України І. Смешка, 2019). Додатковим засобом актуалізації в наведеному тексті є використання однорідних підметів із відповідною семантикою, а також графічне їх оформлення,

Цікавий рекламний хід використано у програмі А. Гриценка, де основу антитези складають присудки в предикативних частинах безсполучникових речень, виражені однокореновими буттєвими дієсловами з протилежною семантикою, наприклад: **Не буде** поборів знизу-догори – **верхівка** корупції **буде** відрізана з першого дня на посаді. **Не буде** президент відбирати чужий бізнес – **власність** кожного **буде** захищена. **Не буде** дискримінації за расовою, мовною, релігійною, статевою чи іншою ознакою – **буде** захист прав і свобод усіх громадян, незалежно від того, голосували вони за президента чи за іншого кандидата. **Не буде** президент ховатися за недоторканність – **буде** Закон про імпічмент президента. **Не буде** «любих друзів» – **буде** невідворотність покарання для всіх, незалежно від партійної приналежності, влади чи опозиції. **Не буде** президент дбати про рейтинги, уникаючи прийняття необхідних країні рішень – **будуть** рішучі дії, незалежно від виборів. **Не буде** популізму – президент **буде** підписувати забезпечені ресурсами закони. **Не буде** нав'язування Україні чужої волі – президент **буде** укладати лише вигідні для України угоди. **Не буде** «черкаського» клану у владі та олігархічних квот – **буде** призначення на посади кращих представників з усіх регіонів, кадрова політика на основі «трьох П»: професійності, порядності, патріотизму (Передвиборча програма кандидата на пост Президента України А. Гриценка, 2019).

Засобом впливу на свідомість реципієнта можуть бути присуди, виражені дієсловами в потрібних граматичних формах, наприклад: Вона (партія) **визначає** так звані точки зростання для держави: інновації, ІТ, креативні індустрії, агропромисловий комплекс, машинобудування,

військово-промисловий комплекс. У військовій сфері партія гарантує захищеність лінії обмеження окупованих територій та постійну готовність українських військ (Передвиборча програма партії «Самопоміч», 2019). У наведених реченнях привертають увагу присудки, виражені дієсловами «визначає», «гарантує» у формах дійсного способу, теперішнього часу, що дозволяє сприймати повідомлення, не як обіцянку, а як реальну дію. «Самопоміч» бере на себе відповідальність за виконання всіх пунктів програми.

Популярним засобом агітації є наповні речення, переважно еліптичні, а саме: *Молоді — якісну освіту, працевлаштування, простір для самореалізації. Молодим підприємцям — державну підтримку і рік пільгового оподаткування. Старшому поколінню — гідне пенсійне забезпечення* (Передвиборча програма кандидата на пост Президента України В. Зеленського, 2019). У наведених повідомленнях за рахунок еліпсису інформацію значно сконденсовано, а тому фраза відзначається лаконічністю й чіткістю, вербалізовано лише другорядні члени речення, що маркують нову інформацію. Однак детальний аналіз логічної структури наведених повідомлень вказує на чітко визначені об'єкти політичної діяльності претендента. У підсвідомості електорату такий прийом, з однієї сторони, підтверджує загальновідому тезу «менше слів, більше справ»; з іншої створює рольове співвідношення політика, електорату і тих завдань, що стоять перед адресантом.

Політичний дискурс це складне утворення, що на синтаксичному рівні реалізується низкою речень, що формують зв'язний текст. Прості речення використовуються рідко і з конкретною прагматичною метою (переважно як політичні слогани). Значно частіше потрапляємо на прості ускладнені речення, а незаперечними лідерами є складні багатокomпонентні речення.

Популярними засобами ускладнення простого речення (предикативних частин, побудованих за типом простого ускладненого речення є:

1. Власне звертання, наприклад: **Шановні колеги**, час, відведений для перерви, завершений. *Прошу заходити в зал, приготуватись до реєстрації. Прошу запросити в зал депутатів. Колеги*, я кілька хвилин почекаю (А. Парубій, 22.12.2016). *Друзі*, ви хоч почитайте спочатку, щоб критикувати! (Р. Князевич, 22.12.2016). **Колеги**, доброго дня! Законопроект 5368 задумувався за своїм задумом як глобальна інституційна реформа ДФС (А. Журжій, 22.12.2016). *Ви знаєте, пане Голово*, можна тут говорити приказкою, знаєте, закон як дишло (С. Євтушок, 22.12.2016). **Шановні правники**, читайте Регламент в Україні, закон! (Ю.Левченко, 22.12.2016). Під власне звертанням, ми розуміємо слово чи групу слів, включених до складу речення, з якими мовець звертається до адресата.

2. Значно рідше потрапляємо на вокативні речення, що, як правило, є мовною ознакою конкретного депутата, наприклад: **Шановний Андрій Володимирович, шановні народні депутати України!** Комітет розглянув проект Постанови про скасування рішення Верховної Ради від 20 грудня про прийняття в цілому як закону законопроекту 5132, внесений народним депутатом України Левченком Юрієм і його письмовою заявою від 21 грудня 2016 року до Голови Верховної Ради щодо усунення порушень вимог Регламенту, допущених під час прийняття рішення Верховної Ради по законопроекту про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2017 році) (П. Пинзеник, 22.12.2016). **Шановний Голово, шановні колеги!** Розглянув комітет проект постанови про скасування рішення Верховної Ради від 21.12 про прийняття в цілому як закону законопроекту 5180, внесений народним депутатом Левченком Юрієм і його письмову заяву до Голови Верховної Ради щодо усунення порушень вимог Регламенту, допущених під час прийняття рішення по законопроекту про Вищу раду правосуддя (реєстраційний 5180) 23.09.2016 року. **Шановні колеги! Шановні громадяни України!** Тут попередні доповідачі як по іншим проектам постанови, які не пройшли в залі пленарного засідання (О. Долженков, 22.12.2016).

Звертання у комунікативній практиці політиків виконує низку функцій: маркує початок розмови, ідентифікує адресата мовлення, є засобом привернення уваги, виразником етикету, засобом іронії чи сарказму, засобом вираження суб'єктивної оцінки тощо.

3. Вставні конструкції: *Але, **на жаль**, уходять з лав судової влади кваліфіковані фахівці і зараз судова гілка влади...* (О. Долженков, 22.12.2016). *Ви знаєте, колеги, дана постанова, яку ми зараз розглядаємо, це, **як на мою думку**, є остання перешкода на шляху все ж таки продовження нашої ефективної судової реформи* (А. Помазанов, 22.12.2016). ***По-перше**, я хотів би відреагувати на заяви великих правників, які тільки що пролунали: голови Комітету правової політики - правової політики! – ще одного там правника,десь там позаду сидить, - які сказали, що є процедура *ad hoc* і ми все зробили правильно ...Там, де, **до речі**, можна буде всім цим 5-річним суддям, які сьогодні лежали у Верховній Раді, їх ніяк не призначали, тепер їх Вища рада правосуддя спокійно призначить, бо жодних проблем ... Ну і, **вирішті-реши**, цей закон полегшує механізм виведення капіталів через систему трансфертного ціноутворення* (Ю. Левченко, 22.12.2016). *Івченко, **будь ласка**, дайте мікрофон* (А. Парубій, 22.12.2016). *Редакція уряду, **звичайно**, подразуміває те, що після першого і другого читання депутати будуть подавати свої правки, і вони будуть розглянуті згідно Регламенту і норм* (В. Івченко, 22.12.2016). Ці засоби виконують функцію суб'єктивації висловлювання, впорядковують думки, вказують на джерела інформації, є виразниками мовного етикету тощо.

4. Відокремлені члени речення, зокрема ті, що в сучасному мовознавстві ідентифікують як напівпредикативні компоненти: *І тому прошу, **звертаючись до мене**, зважати на те, що ми пройшли повну якісну процедуру по всім бюджетним законопроектам* (А. Парубій, 22.12.2016). ***Розглянувши матеріали, стенограму пленарного засідання**, комітет зазначив, що проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу, **реєстраційний 5368**, було прийнято в другому читанні, в цілому, "за"*

проголосувало 240 народних депутатів (П. Пинзеник, 22.12.2016). Вони трапляються рідко і виконують функцію компресії повідомлення.

5. Однорідні члени речення, наприклад: *В Україні мають взяти гору принципи правової держави та справедливості. Ці принципи вимагають наявності прозорості і несуперечливої законодавчої бази, доступного, справедливого, неупередженого і змагального судочинства, невідворотності покарання за злочин, гарантій дотримання основних прав особи, обмеження втручання держави в приватне і громадське життя* (П. Порошенко, 24.04.2019). *Ми були і залишатимемося нацією миру. Але ми завжди будемо готові боронити свою землю і свою свободу. І ми завжди пам'ятатимемо, шануватимемо і молитимемося за тих, хто захищав нас у важкі часи* (А. Садовий, 12.04.2019). У політичному дискурсі однорідні члени речення допомагають передати розгорнутий зміст, семантично збагачують висловлення. Обсяг однорідного ряду, його кількісний вияв і лексико-граматичне оформлення залежить від рівня мовної компетентності автора повідомлення, а також комунікативно-прагматичних чинників повідомлення. У політиків, які майстерно володіють методикою красномовства кожна із структур речень з однорідними членами має неповторну індивідуальність, слугує засобом актуалізації змісту повідомлення.

Синтаксична організація політичного дискурсу залежить від його жанру. Зокрема у передвиборчих програмах кандидатів на пост президента 2019 року переважають прості ускладнені речення. Адресанти оформлюють повідомлення так, щоб можна було його дохідливо і зрозуміло донести до адресата, а також уникнути труднощів із сприйманням.

Під час обговорення доповідей на засіданнях верховної ради вислови більш розлогі. Переважна більшість речень – це складні багатокомпонентні утворення, що допомагають розгорнуто передати думки адресанта. Потрапляємо на складні багатокомпонентні речення таких типів:

1) складні багатокomпонентні речення з сурядним і підрядним зв'язком: *Євромайдан повстав, коли тодішня влада в останній момент відмовилася підписати Угоду про асоціацію України з ЄС, але то був лише привід* (П. Порошенко, 24.04.2019). *Шановний Дмитро Олександрович, позиція нашої фракції конструктивною є, тому що це абсолютно логічно, щоби партія, переможець на виборах, пропонувала свою кандидатуру на посаду Голови Верховної Ради України, і наша фракція буде голосувати за вас і підтримувати* (М. Папієв, 28.08.2019);

2) складні багатокomпонентні речення з послідовною підрядністю: *І хочу побажати новій Верховній Раді постійне відчуття відповідальності, адже сьогодні у цій залі сконцентрована більшість, яка здатна робити нові, швидкі і необхідні зміни* (В. Гройсман, 28.08.2019). *Доводжу до вашого відома, що відповідно до статті 115 Конституції України Кабінет Міністрів України, який склав повноваження перед новообраною Верховною Радою України, продовжує виконувати свої повноваження до початку роботи новосформованого Кабінету Міністрів України* (Д. Розумков, 28.08.2019).

3) складні багатокomпонентні речення з неоднорідною супідрядністю: *Вважаю, що досягнення нових позитивних якісних змін країни, які необхідно зробити новому українському парламенту має супроводжуватись захистом тих позитивних змін, які творилися протягом цих п'яти років* (А. Парубій, 28.08.2019).

4) складні багатокomпонентні речення з послідовною підрядністю та однорідною супідрядністю з різними способами комбінації цих зав'язків: *Перед тим, як відкрити перше засідання Верховної Ради України дев'ятого скликання, на правах найстаршого депутата я хочу побажати новообраним депутатам України від сьогодні відкинути всі політичні розбіжності та амбіції, об'єднатися, щоб у найкоротший термін припинити кровопролиття на Донбасі, повернути території та людей до України, розпочати відродження економіки нашої держави* (Ю. Іоффе, 28.08.2019). *Хочу*

побажати успіхів новому складу Кабінету Міністрів, щоби ви все зробили для того, щоби відкрито дивитись людям в очі, а Україна стала успішною (В. Гройсман, 28.08.2019).

В окремих випадках багатокomпонентні речення настільки поширені, що у мовленні розчленовуються на низку парцельованих речень, що формально оформлені нарізно, але об'єднані семантикою, наприклад: *Сьогодні я роблю з цієї трибуни заяву про складення цих повноважень. Але також я би хотів сказати про три надзвичайно непрості роки нашої спільної роботи. Роботи, яка була направлена на те, щоби в кожній українській громаді, в кожній родині, врешити-реши, зробити все те, щоби люди відчували, що зміни відбуваються. Але я також розумію те, що багато чого і не вдалось зробити* (В. Гройсман, 28.08.2019).

У політичному дискурсі такі речення відбивають тісні зв'язки явищ і процесів суспільно-політичного життя суспільства, оскільки кожна предикативна частина вирізняється логічно оформленим повідомленням. У складі багатокomпонентного речення ці повідомлення взаємодіють одне з одним, відображаючи ієрархію явищ і понять, особливості їхнього пвдпорядкування, відображають причинно-наслідкові зв'язки, порядок протікання тощо. Розташування предикативних частин залежить від актуалізації відповідної інформації.

А отже, у політичний дискурс вирізняється розмаїтим синтаксичним оформленням, що залежить від жанру мовлення. Типовими синтаксичними одиницями є словосполучення – політичні гасла, прості ускладнені речення та багатокomпонентні речення. Проаналізовані нами дискурси засвідчують значну демократизацію мовлення політиків, що наближується за мовним оформленням до розмовного. Народні обранці говорять мовою «вулиці», тобто не завжди дотримуються норм літературної мови, культури мовлення тощо. Сучасних депутатів, які володіють технікою публічного мовлення та риторичними прийомами можна порахувати на пальцях. На нашу думку, під час спілкування депутат не лише повинен дотримуватись депутатської етики,

а й слугувати взірцем використання державної мови. Тому не дивно, що у нас все частіше виникає питання про статус державної мови.

ВИСНОВКИ

У центрі уваги сучасних мовознавців перебувають засоби природної мови, які розглядають у процесах міжособистісного, групового, масового та інших типів спілкування. Функціональний підхід до мови зумовив перенесення акцентів на такі комунікативні одиниці як висловлення і дискурс.

Дискурс у сучасній науковій парадигмі – явище багатоаспектне. Дослідники його розглядають як еквівалент поняття «мова»; комунікативну одиницю, більшу за висловлення; результат спілкування; власне спілкування (розмову); використання вербальних засобів та їх актуалізацію; ідеологічно або соціально обмежений тип висловлення; теоретичну модель, призначену для дослідження умов конструювання тексту.

У своєму дослідженні ми розглядаємо дискурс у широкому і вузькому розумінні. У широкому розумінні дискурс є соціально зумовленим процесом використання мови, засобом, що відтворює соціально-дискурсивні практики. У вузькому значенні дискурс – це зв'язна послідовність мовних одиниць, яка створена мовцем для слухача в певний час, з певною метою та в певному місці.

Аналіз дискурсу базується на вивченні його категорій та складників. Складниками дискурсу виступають: адресант, адресат мовлення, конвенції, закони і правила спілкування, комунікативна ситуація та власне текст.

Категорії дискурсу та категорії тексту схожі, оскільки текст є результатом дискурсу, складником комунікативного процесу, що призводить до створення єдиної структури. Аналіз наукової літератури показав, що дослідники умовно визначають категорії, більш властиві тексту як результату дискурсивного процесу – когезія, когерентність, прийнятність, інформативність, інтенційність, адресатність, ситуативність, інтертекстуальність тощо та категорії дискурсу як процесу –

інтердискурсивність, метакомунікативність, зміна ролей, комунікативні принципи.

У сучасному мовознавстві наявні різні аспекти класифікації дискурсу. У своєму дослідженні ми розрізняємо дискурс за такими ознаками: 1) за ситуацією спілкування (офіційний та неофіційний дискурс); 2) за способом подання інформації (усний та письмовий); 3) за мовним втіленням мовленнєвого жанру (теле- і радіодискурси, газетний, театральний, кінодискурс, літературний дискурс, дискурс у сфері публік релейшнз (ПР), рекламний дискурс, політичний, релігійний (фідеїстичний) дискурси). Остання типологія найбільш поширеною в сучасній дискурсології. Вона ґрунтується на класифікації Г.Г. Почепцова.

Об'єктом нашого наукового зацікавлення став політичний дискурс – сукупність усіх мовленнєвих актів у соціально-політичному житті країни, що регулюються законами і правилами публічної політики, які визначені традицією і перевірені суспільною практикою. Обмежуючи політичний дискурс професійними рамками, діяльністю політиків, можемо відзначити, що він має низку диференційних ознак, а саме: публічність, інституційність (офіційний статус учасників, які представляють державні інститути), екзотеричність (відсутність прихованих смислів), інформативність, особистісний характер, визначене авторство, автономність, толерантність, експресивність. Однак рівень розвитку сучасної світової політики, а також тенденції вітчизняних суспільно-політичних процесів зумовили деформацію деяких з визначених ознак, що виявляються в реаліях політичної комунікації в Україні. До них відносимо: ритуальність (виконання типових дій у типових комунікативних ситуаціях, що передбачає чітке виконання відповідних ролей); театральність (гра на публіку), езотеричність (політики, як правило, говорять те, що хоче чути народ і замовчують при цьому свої власні мотиви чи реальні проблеми); редуційність (інформація висвітлюється вибірково, відповідно до зацікавлень правлячої верхівки); анонімність (представники «великої політики» рідко готують промови, як правило, працює ціла команда,

що формує імідж сучасного політика); інтертекстуальність (використання покликань, цитат, ідей найбільш популярних особистостей, з метою демонстрування інтелектуального потенціалу); агресивність.

Політичний дискурс є явищем поліфункціональним. Забезпечуючи комунікативну практику суспільства він виконує такі функції: контактну (встановлення атмосфери обопільної готовності передавати і сприймати повідомлення та підтримувати взаємний зв'язок до завершення акту спілкування); інформаційну (обмін інформацією, описами, запитаннями та відповідями); спонукальну (заохочення партнера, аудиторії або ж самого себе до виконання певних фізичних, фізіологічних, інтелектуальних, духовних та інших дій); координаційну (взаємне орієнтування й узгодження дій учасників спілкування щодо їх спільної діяльності); пізнавальну (адекватне сприйняття і розуміння змісту повідомлень, а також взаємне розуміння намірів, установок, переживань, станів один одного); емотивну («обмін» емоціями, збудження у партнера, аудиторії певних переживань, психічних станів тощо); налагодження стосунків (усвідомлення і фіксування свого місця в системі рольових, статусних, ділових, міжособистісних стосунків); впливову (спрямування на зміну стану, поведінки, ціннісно-мотиваційної сфери партнера: намірів, поглядів, думок, рішень, уявлень, потреб, рівня активності, смаків, норм поведінки, оцінних критеріїв тощо). Специфічними функціями політичного мовлення є: інструментальна (боротьба за владу), маніпулятивна (досягнення визначеної комунікативно-прагматичної мети), пропагандистська, ідентифікаційна. Визначені функції реалізуються шляхом добору мовних засобів лексичних, словотвірних, морфологічних, синтаксичних, а також використання риторичних прийомів, зокрема, стилістичних фігур, тропів тощо.

У структурі політичного дискурсу лексика має низку специфічних особливостей. Слова вживаються не лише як складники одиниці плану вираження змісту – речення, а й як засоби актуалізації та формування образності повідомлення, а також з метою: переконання, прихованого впливу

на свідомість адресата, створення політичного іміджу, оригінального висловлення оцінок тощо. Як показало дослідження, найпопулярнішими у політичному дискурсі є слова-назви осіб за національністю, за родом занять, професією, посадою, соціальними ознаками, родинними стосунками, фінансовим становищем, місцем і способом проживання, партійною приналежністю. Наведені лексеми не мають особливого стилістичного навантаження, вони швидше виконують ідентифікаційну функцію: непрямо маркують адресата мовлення, за права якого бореться той чи той політик, або негативних персонажів, проти яких налаштований політик чи суспільство. Народні обранці часто використовують політичну стратегію ідентифікації, намагаючись схилити на свій бік народ шляхом ототожнення себе з адресатом мовлення. Сучасна демократизація політики визначає пріоритет загальнолюдських цінностей над державними, тому оперування лексемами на позначення осіб за родинними стосунками визначає той факт, що політик, як і пересічний громадянин, – це, перш за все, людина зі своїми слабкими та сильними рисами. У цьому плані виражальний ефект впливу на свідомість адресата політичного дискурсу реалізують загальні назви, зокрема, назви органів людського тіла, що функціонують у складі фразеологізмів типу *відчувати серцем, права рука не знає, що робить ліва; стати на ноги, піднятися з колін* тощо. Окремі загальні назви визначають поняття, що є проблемними у суспільній свідомості українців. До цієї семантичної групи належать назви неістот, що є елементами інфраструктури. Особливу функцію впливу в політичному дискурсі мають назви абстрактних понять, що сприймаються як загальнолюдські цінності.

Мова політичного дискурсу неможлива без онімів, зокрема: географічні власні назви, назви держав та їхніх об'єднань, назви міст, що є світовими політичними центрами, назви світових політичних і військових організацій складають уявлення про геополітичну картину світу, політичну спрямованість окремих держав та угруповань. Крім того, назви внутрідержавних політичних інститутів та документів, що регламентують

суспільно-політичне життя держави, назви державних посад, антропоніми, зокрема імена і прізвища очільників держав, держслужбовців, політиків дають уявлення про політичний устрій держави, його владні інститути, розкривають концепцію державної політики, визначають внутрішньополітичні орієнтири. У мовленні політиків вони мають інформативне навантаження, а також вказують на особисті зв'язки та ранг народних обранців у сфері політики.

У аналізованих політичних дискурсах потрапляємо групи термінів, що називають: поняття фінансової галузі, суспільно-політичні реалії, юридичні та економічні поняття: Терміни мають магічний вплив на свідомість адресатів мовлення. По-перше, наявність термінів в тексті формує квоту довіри до політика, бо наукова інформація є об'єктивною, а отже сприймається на віру. По-друге, терміни тієї чи тієї галузі народного господарства, науки, техніки в політичному мовленні вказують на те, що політики орієнтуються у відповідних сферах, знають про стан справ, можуть вплинути на його покращення. Однак у реальній практиці політик постійно апелює до соціальних проблем, утім, у популістській формі. Ми не знайшли у відібраних виступах жодного вузького економічного чи юридичного терміна, який засвідчував би не лише рівень фаховості політика, але і його фахову діяльність як державного діяча. В окремих випадках термінологічна лексика в результаті переносного вживання чи у складі стилістичних фігур набуває яскравого виражального відтінку.

Демократизація суспільства та політики призвела до того, що у мовленні окремих народних обранців потрапляємо на просторіччя, жаргонізми, соціально знижену лексику. Перехід на мову «вулиці» виконує функцію об'єднання політика з народом. Лексика обмеженого вживання не лише виконує оцінну функцію (містить негативну оцінку діям уряду, Верховної Ради), а й ефективно діє на адресатів. Політичні афективи реалізують аксіологічний компонент картини світу носіїв мови, вони розраховані на актуалізацію ціннісних орієнтирів людини, тому вживаються

в агітаційних текстах як сугестивні маркери, що «запускають» механізм ціннісних орієнтацій. З огляду на це, політичні афективи поширені і в агітаційно-іміджевих текстах на позначення особистісних рис політиків.

Синтаксичне оформлення політичного дискурсу ілюструє вживання словосполучень з емоційно-оцінними компонентами, що сприймаються як політичні гасла. Популярними засобами компресії змісту є неповні речення, речення з напівпредикативними компонентами у вигляді відокремлених означень та обставин. Засобами індивідуалізації висловлення є вставні та вставлені конструкції, однорідні члени речення. Маркерами адресата мовлення є прості ускладнені речення зі звертаннями та вокативні речення.

Синтаксичне оформлення політичного дискурсу залежить від його жанру. Якщо для передвиборчих програм, агітаційних промов типові прості ускладнені речення, то в розмовному політичному дискурсі панують складні багатокomпонентні речення з сурядністю і підрядністю, з послідовною підрядністю, зі звичайною підрядністю та однотипною і різнотипною супідрядністю, сполучниково-безсполучникові конструкції тощо.

Впадає в око й те, що мовлення політиків не завжди на рівні літературного, типовими є граматичні й логічні помилки, вживання просторіч, жаргонізмів, соціально-зниженої лексики, що на нашу думку, є неприпустимим для офіційних осіб, які формують обличчя країни.

Перспективу подальших наукових досліджень політичного дискурсу вбачаємо у науковому вивченні конкретних пластів лексики, а також індивідуальних особливостей мовлення конкретних політичних лідерів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азнаурова Э. С. Прагматика художественного слова. Ташкент, 1988. 121с.
2. Арутюнова Н. Д. Дискурс. *Лингвистический энциклопедический словарь*. Москва, 1990. С. 136-137.
3. Арутюнова Н. Д. Речь. *Лингвистический энциклопедический словарь*. Москва, 1990. С. 414-416.
4. Баранник Д. Х. Про один актуальний спосіб синтаксичної номінації. *Мовознавство*. 2006. №2-3. С.50-54.
5. Баранов А.Н., Казакевич Е.Г. Парламентские дебаты: традиции и новации. Москва, 1991.
6. Баранов А. Н., Караулов Ю. Н. Русская политическая метафора: материалы к словарю. Москва, 1991. 193 с.
7. Барт Р. Миф сегодня. *Избранные работы: Семиотика. Поэтика*. Москва, 1994. С. 72–130.
8. Бахтин М. М. Проблема речевых жанров. *Эстетика словесного творчества*. Москва, 1986. С. 250-296.
9. Бацевич Ф. С. Категорії комунікативної лінгвістики. Комунікативна компетентність правників і їх зв'язки з громадськістю. Львів, 2003. С. 73-75.
10. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної прагматики. Київ, 2011. 304 с.
11. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ, 2004. 344 с.
12. Бацевич Ф. С. Філософія мови: історія лінгвофілософських учень. Київ, 2008. 240 с.
13. Безугла Л. Р., Бондаренко Є. В. Донець П. М. та ін. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : монографія. Харків, 2005. 356 с.
14. Белікова О. О. Актуальне членування простого речення як засіб вираження комунікативного аспекту вивчення синтаксичних одиниць. *Проблеми української мови та методики: міжвуз. зб. наук. праць*. Слов'янськ, 1997. С.65-68.

15. Богданов В.В. Моделирование семантики предложения. *Прикладное языкознание*. Санкт-Петербург, 1996. С. 161-200.
16. Варшавская А.И. Смысловые отношения в структуре языка: (на материале современного английского языка). Ленинград, 1984. 134 с.
17. Вежбицка А. Речевые жанры (в свете теории элементарных смысловых единиц). *Антология речевых жанров : повседневная коммуникация*. Москва, 2007. С. 68–80.
18. Великий тлумачний словник сучасної української мови. [Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ: Ірпінь, 2003. 1440 с.
19. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Семантико-синтаксична структура речення. Київ, 1983. 219 с.
20. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. Київ, 1993. 368 с.
21. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. Київ, 1992. 224 с.
22. Галич О.А., Назарець В.М., Васильєв Є.М. Теорія літератури : підручник. Київ, 2001. 488 с.
23. Дейк ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация. Пер. с англ. Сост. В.В.Петрова; под ред. В.И.Герасимова; Москва, 1989. 312 с.
24. Демьянков В. З. Политический дискурс как предмет политологической филологии. *Политическая наука. Политический дискурс: История и современные исследования*. Москва, 2002. № 3. С.32-43.
32. Дзюбак Н. М. Неповне речення: комунікативний, семантичний, і формально-синтаксичний аспекти : монографія. Кам'янець-Подільський, 2011. 184 с.
33. Завальська Л. В. Стилiстично знижена лексика в мовленнi українських полiтиків (на матерiалi iнтерактивного спілкування в умовах полiтичних ток-шоу). *Науковi записки Нацiонального унiверситету "Острозька академiя". Серiя : Фiлологiчна*. 2015. Вип. 52. С. 108-109.

34. Загнітко А.П. Основи дискурсології: науково-начальне видання. Донецьк, 2008. 194 с.
35. Иссерс О. С. Речевое воздействие : учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по направлению (специальности) «Связи с общественностью». 2-е изд. Москва, 2009. 223 с.
36. Карасик В.И. О типах дискурса. *Языковая личность: институциональный и персональный дискурс. Сб. науч. тр.* Под ред. В.И. Карасика, Г.Г. Слышкина. Волгоград, 2000. С. 5–20.
37. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград, 2002. 477с.
38. Китайгородская М. В., Розанова Н. Н. Языковое существование современного горожанина: На материале языка Москвы. Москва,, 2010. 496 с.
39. Колшанский Г. В. Коммуникативная функция и структура языка. Москва, 1984. 175 с.
40. Колшанский Г.В. Контекстная семантика. Москва, 1980. 150 с.
41. Колшанский Г. В. Логика и структура языка. Москва, 1965. 240 с.
42. Колшанский Г. В. Паралингвистика. Москва, 1974. 81 с.
43. Кондратенко Н. Український політичний дискурс. Текстуалізація реальності : Монографія. Одеса, 2007. 156 с.
44. Копнина Г. А. Речевое манипулирование. Москва, 2008. 176 с.
45. Кубрякова О. Язык и знание : На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. Москва, 2004. 560 с.
46. Купина Н. Тоталитарный язык: словарь и речевые реакции. Екатеринбург – Пермь, 1995. 144 с
47. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем. Пер. с англ.; под ред. и с предисл. А. Н. Баранова. Москва, 2004. 256 с.

48. Литовченко А. Господствующий дискурс и основные политические мифы современной Украины [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://cerpkharkov2001.narod.ru/litovchenko.htm>.
49. Макаров М. Л. Основы теории дискурса. Москва, 2003. 403 с.
50. Малышева О. П. Политическая коммуникация как феномен этнокультуры. *Политическая лингвистика*. № 3. Екатеринбург, 2008. С.134-159.
51. Михалева О. Л. Политический дискурс : Специфика манипулятивного воздействия. Москва, 2009. 216 с.
52. Михалева О. Л. Политический дискурс как сфера реализации манипулятивного воздействия: монография. Иркутск, 2005. 320 с.
53. Мухарямов Н. М., Мухарямова Л. М. Политическая лингвистика как научная дисциплина. *Политическая наука. Политический дискурс : история и современные исследования. Сб. науч. Трудов*. Отв. ред. и сост. Герасимов В. И., Ильин М. В. № 3. М., 2002. С. 45–67.
54. Нагорна Л. П. Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики. Київ, 2005. 315 с.
55. Новый словарь іншомовних слів: близько 40 тис. слів і словосполучень. Уклад. Л. Шевченко. Київ, 2008. 672 с.
56. Норман Б. Ю. Грамматика говорящего. Санкт-Петербург, 1994. 228 с.
57. Осборн М. Архетипические матафоры в риторике. [Электронный ресурс]. Режим доступа: [http://journals.uspu.ru/i/inst/ling/ling26/ling_6\(26\)2008_osborn.pdf](http://journals.uspu.ru/i/inst/ling/ling26/ling_6(26)2008_osborn.pdf).
58. Орвел Дж. 1984. Переклад з англ.: Олександр Терех. *Всесвіт*. № 4. 1988.
59. Паршин П.Б. Исследовательские практики, предмет и методы политической лингвистики. *Проблемы прикладной лингвистики — 2001*. Москва, 2001.

60. Покок Дж. Г.А. Квентин Скиннер: история политики и политика истории. НЛО. 2015. №134. С. 75-92.
61. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови: підручник. 3-є вид., перероб. і доповн. Тернопіль, 2000. 248 с.
62. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации. Москва, 2001. 656 с.
63. Селіванова О.О. Основи теорії мовної комунікації: підручник. Черкаси, 2011. 350 с.
64. Серио П. Квадратура смысла. Французская школа анализа дискурса Москва, 2002. 342 с.
65. Словник української мови: в 11 т. Редкол.: І.Білодід (голова), Л.Паламарчук, В. Русанівський та ін. Київ: Наукова думка, 1970–1981. Т.1-11.
66. Степаненко А. В. Лингвокогнитивные особенности функционирования метафоры в политическом дискурсе (на материале русского и немецкого языков). Москва, 2002. 211 с.
67. Стрій Л. І. Структурно-композиційні особливості інавгураційної промови як жанру політичного дискурсу. *Слов'янський збірник*. - 2014. Вип. 18. С. 240-247.
68. Сухих С.А. Прагмалингвистическое измерение коммуникативного процесса: Дисс. ... д-ра филол. наук. Краснодар, 1998. 257с.
69. Сучасна українська літературна мова. *Стилїстика*. За загальною редакцією І. К. Білодіда. Київ, 1973. 288 с.
70. Сучасна українська літературна мова: підручник. За редакцією М. Я. Плющ. Київ, 1994. 414 с.
71. Сучасна українська мова: синтаксис. За редакцією О. Д. Пономаріва. Київ, 1994. 256 с.
72. Формановская Н. И. Речевое взаимодействие: коммуникация и прагматика. Москва, 2007. 433 с.
73. Фролова І. Є. Стратегія конфронтації в англomовному дискурсі: Монографія. Харків, 2009. 344 с.

74. Чернявская В. Е. Дискурс власти и власть дискурса: проблемы речевого воздействия. Москва, 2006. 136 с. 75. Чудинов А. П. Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации. Екатеринбург, 2003. 248 с.

76. Чудинов А. П. Политическая лингвистика: учеб. пособие. Изд-е 4-е. Москва, 2012. 265 с.

77. Шварцмантель Дж. Идеология и политика. Харьков: Гуманитарный центр, 2009. 312 с.

78. Шейгал, Е.И. Семиотика политического дискурса. Волгоград: Перемена, 2000. 368 с.

79. Ширяева Т.А. Когнитивное моделирование институционального делового дискурса : автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук. Специальность 10.02.19 – теория языка. Краснодар, 2008. 50 с.

80. Яхонтова Т. В. Лінгвістична генологія наукової комунікації: монографія. Львів, 2009. 420.

81. Graber D. Political Languages. *Handbook of Political Communication*. Beverly Hills and London, 1981.

82. Edward Sapir & Morris Swadesh (1946) American Indian Grammatical Categories. Word 2:103-112. Reedited for Dell Hymes in Language in Culture and Society, Harper and Row, 1964. P. 100-107.

83. Schiffrin D. Approaches to Discourse. Oxford, 1994. 2003. 280 p.